

## MAX WEBER'DE YÖNTEM VE TARİHSEL İDEAL TİP OLARAK KAPİTALİZM KAVRAMLAŞTIRMASININ KAPİTALİST OLMAYAN TOPLUMLARIN GELİŞME SÜREÇLERİNİ ANLAMA ÇABALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Arş.Gör. Fuat Ercan\*

### 1-Giriş:

Bu yazıda amacımız M.Weber'in geliştirdiği yönetsel temelleri ve bu temellerin ışığında toplumsal değişmeyi anlamaya yarayacak teorik argümanları gözden geçirmek olacaktır. I.Mezzaros'un çalışmasında vurguladığı gibi "çağımızın yeni entellektüel ihtiyaçlarına uygun olarak M.Weber'in geliştirdiği teorik araçlar onu yirminci yüzyılın kapitalizminde 'her mevsimin insanı' yapmıştır (Mezzaros,1989,147, vurgu bana ait). Weber geliştirdiği yönetsel kavramlar, kategoriler ışığında temel amacı, kapitalizmin neden Batı- Avrupa'dan köklerini aldığı ve başka bir yerden almadığını göstermek olmuştur." (Lukacs,1972,396). Çalışmamızın temel yoğunlaştığı konu tamda bu noktada anlam kazanmakta. Weber'in Batı-Avrupa kapitalizminin varoluş nedenlerini 'tamamen Kıta Avrupasına bağlamasını ve bu anlamda kapitalizmin kıta Avrupa'ya özgü olma nedeni/nedenlerini gösterirken kullandığı yöntem ve bu yöntemin sonucu olarak Batı-Avrupa dışında kalan toplumların ekonomik ve toplumsal yapıları hakkında bir dizi sonuca varması, genel de sosyal bilimlerde özelde ise iktisat ve sosyolojide bir dizi günümüze dek gelen ele alış biçimlerinin varlığına neden olmuştur. Zetlin'in çok açık bir şekilde belirttiği gibi "Weber'in temel amacı, modern kapitalizmin özünü ve doğasını anlamaya çalışmaktır ki bu amaç onu Batı'nın ekonomik sistemini ekonomik kültürel yönleriyle gözden geçirmesine neden olmuştur. Bu gözlemler sonucunda geliştirdiği Batı'nın Çağdaşlaşmasının kendine özgü olduğu vurgusu onun teorisinin bir diğer önemli kısmının varlığına neden olmuştur" (Zeitlin'1968) Weber'i dönemin diğer düşünürlerinden farklı kılan tarafı, onun kapitalizmin doğuşu ve gelişimi hakkında sadece açıklamalar yapması değil, bu açıklamaların belirli bir yöntem ışığında, etkili bir yöntem ışığında yapmasıdır. Lukacs'a göre Weber'in bu çabası kapitalizmin emperyalist çağına uygun bir formülasyondur. Soruna daha farklı bir açıdan bakan E.Said Batı düşün geleneğini geliştirerek "sanayileşmiş Batı kültürünün

"hegomanyasını kurma çabası içinde öteki toplumları tanımlama çabası olarak ele alır. Weber'in geliştirdiği yönetsel araçların amacı ne olursa olsun (ister direk olarak kapitalizmin özelliklerini karşılaştırmalı tarih yöntemi açısından ele alma, isterse bir bütün olarak kapitalizmin yeni vardığı aşamada diğer toplumlarla olan ilişkisinde hegemonya aracı olarak bir açıklama biçimi geliştirmiş olsun) bizim burada temel amacımız Weber'in yöntemini detaylandırarak, bu yöntemin kapitalizmin gelişimini anlama biçimi ile kapitalizmin gelişim sürecini farklı biçimde ve hızda yaşayan toplumların gelişimini anlama biçimini nasıl etkilediğini göstermektir

Weber,Avrupa'da kapitalizmin doğuşu sorunu çerçevesinde geliştirdiği analizinde, belirleyici unsur, kapitalizmin gelişiminin sadece Avrupa'ya özgü olduğu vurgusudur. Bu vurguyu anlamlı hale getirmek için, bu toplumların içsel dinamikleri üzerine yoğunlaşırken kültürel faktörler önemli değişkenler olarak analizin merkezine yerleşmiştir. Weber'de kültürel faktörler sadece sembolik üretim üzerinde değil, fakat daha önemlisi maddi üretim üzerinde de etkileri vardır. Her ne kadar M.Weber'in kapitalizm ile protestanlık ahlakı arasındaki bağlantı önemli bir yere sahipse de M.Weber'in analizini basit bir indirgemecilikle maddi yapıların belirleyicisi kültürel yapılar gibi bir sonuca varılmaz. Böyle bir ele alışın temelinde M.Weber'i ilk çalışması olan Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu temel almak ve daha sonraki yetkinleşmiş çalışmalara daha az yer vermek yatmaktadır. Weber'in çalışmalarında kapitalizmin tarihsel olarak Batı-Avrupa'da gelişmesi, bir dizi değişkene ve bu değişkenler arasındaki ilişkiler dolayımında ele alınmakta. Burada Weber'i önemli kılan unsur gelenekselleşen hali ile kapitalizmi protestan ahlakına bağlı kılmış olması değil, kapitalizmin varoluşu için gerekli koşulların tarihsel olarak Avrupa'ya özgü olduğunu vurgulaması ve bu vurguyu belirli bir yöntem temelinde gerçekleştirmesidir (Collins,1990). Bu anlamda Weber, daha ilk dönem çalışmalarında, tarihsel

\* M.Ü, İİBF, İktisat Bölümü, Araştırma Görevlisi:

yapıların ve çağdaşlaşmanın evrensel/genel teorisini yapma eğilimi içinde olan Hegelyan okul ile Romantik okulu bilimsel olmamakla suçlar. Weber'in kendi yöntemine bağlı olarak kapitalizmin gelişimini ele almasında birey ve bireyin verili ortam içindeki farklı değerleri seçimi ve bu seçim sonucu oluşan yapılar kendi sosyal gelişme eğilimlerini belirler. Bütünsel ve telelojik bir yöntem ve tarih anlayışından farklı olarak, bireysel eylemlerin ve dolayısıyla bireysel seçimlerin belirlediği varoluş biçimleri, ya da Weber'in deyimi ile "yaşam biçimleri", doğal olarak kendine özgü (unique) olacaktır. Bu anlamda kapitalizm ve kapitalist yaşam biçimi kendini özgüdür, çünkü kapitalist yaşam biçimini şekillendiren bireylerin eylemleridir. Sorun böyle olunca, kapitalist ya da kapitalist olmayan bir yaşam biçimini anlamının direkt ve en mantıklı yolu, *bireylerin kendi eylemlerine verdikleri anlamı anlamaktır*. Analizin genel çerçevesi bu şekilde belirlenince, analizin izleyeceği yol da genel olarak belirlenmekte, kapitalist ya da kapitalist olmayan yaşam biçimini belirleyen ve bireylerin eylemlerinde dile gelen değer bağımlı değişkenleri saptamak. M.Weber'in temel kaygısı çerçevesinde örgütlenen bu tip bir bakış, doğal olarak onun çalışmalarının da temelini oluşturmuştur. Çalışmalarında Weber, kapitalist yaşam biçimini belirleyen bireysel eylemler ve bu eylemleri yönlendiren kültürel motifleri anlayabilmek için, bir çok ülke örneği ve bu örneklerin karşılaştırmasına yönelmiştir. Bu karşılaştırmanın varlığı beraberinde bir dizi kapitalist yaşam biçimini tanımlayan değişken ile bu yaşam biçimi ile örtüşmeyen değişkenler karşımıza çıkmakta. Karşılaştırma süreci içinde kapitalizmi tanımlayan temel özellik Weber'e göre rasyonalizmdir."kişinin kendisi olabilmesi için, özgür olması için, rasyonelleşmeye ihtiyacı vardır ve bu anlamda rasyonelleşme özgürlük alanıdır."(Mommssen,1991,158)

Weber kapitalizmin gelişimini açıklarken ilk etapta yoğunlaştığı konu Avrupa merkezli ekonomik sistemlerin yani feodalizm ile kapitalizmin temel farklılığını vurgulamak olmuştur. Weber'e göre bu toplumları birbirinden ayıran temel unsur bu toplumlarda varolan sosyal değerlerin niteliğidir, yani feodalizmde geleneksel sosyal değerler, kapitalizmde ise rasyonel sosyal değerler hakimdir" (Birbaum,1953,128) Rasyonel sosyal değerler sistemi ise, kapitalizmde sadece bir sosyal değerler sistemi olarak değilde, bir sosyal yaşam biçimi olarak ele alınmıştır(Sayer,1991)

Sosyal bir yaşam biçimi olarak ele alınan kapitalizmin, rasyonellik yönündeki eğilimi/davranış kalıpları ise bürokrasi biçimi içinde dönüştürücü bir güç haline dönüşmüştür. Rasyonel değerler sistemi ile bireysel amaçların en rasyonel dile geliş biçimi olarak üretimin organizasyonu ve yönetim organizasyonunda gözlemlenen değişmelerle birlikte bir yaşam biçiminin örgütleniş biçimi olarak kapitalizm, rasyonelleşme temelinde kendisini çevreleyen ve rasyonel olmayan toplumlardan farklı olduğu gibi, bu toplumları dönüştürme potansiyelini içinde taşımaktadır. Gerçektende M.Weber'in kapitalizmin yayılma dönemi ve belkide en önemlisi Almanyanın dünya üzerinde bir siyasi ve ekonomik güç olarak varlığını göstermesine paralel geliştirilen bu ele alış daha sonra özellikle 1940'lar sonrasının 'Gelişme Sosyolojisi'nin' en önemli belirleyicisi olacaktır. Bu anlamda Weber'in geliştirdiği yöntem sadece kapitalizmin Avrupaya özgü olduğuna dair bir açıklama biçimi ile noktalanmıyor, tanımladığı rasyonel sosyal değerler sistemi ve bunun örgütlü bir güç olarak diğer sosyal değerler üzerindeki üstünlüğü üzerindeki vurgu beraberinde toplumsal değişimi Avrupa'dan daha farklı ya da daha yavaş yaşayan toplumları anlamak içinde bir rehber/yöntem haline gelmiştir. Her ne kadar A.G.Frank gibi bazı düşünürler 2.Dünya Savaşı sonrası Weberyana ele alışın kaba bozulmuş bir Weberyana bakış olduğunu vurgulasa bile, bu dönemde Weber miti daha güçlü bir şekilde (yaşadığı dönemden daha fazla bir etkileme gücüne sahip olarak) genelde sosyal bilimlere özelde ise gelişme sosyolojisi ve dolaylı olarak kalkınma yazınına etkilemiştir

Biz çalışmamızın ilk bölümünde Weber'in düşünsel yapısını belirleyen toplumsal ve düşünsel özelliklerini vereceğiz. Bu bölüm bize Weber'in niçin her dönemin insanı olacak bir donanımına sahip olduğunu gösterecektir. İkinci bölümde ise Weber'in geliştirdiği yöntem anlayışı üzerinde durarak, temel argümanları ve yöntemsel ilkeleri üzerinde yoğunlaşacağız. İkinci bölümde ayrıca, Weber'in kullandığı yöntem ışığında kapitalizmi nasıl bir ideal tip olarak ele aldığını diğer karşılaştırmalar için kullandığı verilerle birlikte ele alınacak. İkinci kısmın ikinci alt başlığında ise tarihsel bir süreç içinde kapitalizmin ideal tip olarak, belirli ideal tiplerin toplamı olarak ele alınmasının, kapitalizmle karşılaşan diğer toplumları yani Weberyana terminoloji ile *geleneksel toplumları*

ele alma biçimleri ve teknikleri için nasıl temel teşkil ettiği üzerinde duracağız.

Sonuç olarak Weber'in bakış açısı, geliştirdiği argümanlarla birlikte klasikleşen kapitalist toplumlarla, kapitalist olmayan toplumlar yada daha kapsayıcı bir şekilde söyleyecek olursak, toplumsal değişimi daha yavaş yaşayan toplumlarla daha hızlı yaşayan toplumlar arasında süregelen ayrımın anlaşılması/açıklanması için gerekli yöntem sağlanmış olmaktadır. Böylece biz ve öteki terimleri ile ifadelendirilen açıklama biçimleri geleneksel-rasyonel toplumlar şeklinde ele alınmaya başlanmıştır. Weber'in özünde bilimsel açıdan oldukça başarılı bir şekilde geliştirdiği bu ele alış biçimi diğer yandan Batı toplumlarının ekonomik, kültürel ve sosyal varoluşlarını yeniden üretme için gerekli temel hegemonyayı sağlamıştır.

## II-M.WEBER'DE YÖNTEM VE TARİHSEL TOPLUMSAL ARKA PLAN

### *A-Weber'in Düşünsel Formasyonunun Tarihsel/Toplumsal Arka Planı:*

Max Weber'in düşünsel gelişimi ve geliştirdiği teorik kavramlar, kuşkusuz yaşadığı ülke olan Almanya'nın tarihsel, sosyal, ekonomik özellikleri ile etkileşim halinde oluşmuştur. Bu yönüyle Almanya'nın tarihsel ve toplumsal gerçekliği D.MacRae'ninde vurguladığı gibi "Almanya devleti çok garip bir devlettir ve ona benzer bir devlet ne daha önce olmuştur, ne de daha sonra oldu".(MacRae,1985,36) Almanya'nın gerçekliği yada daha anlamlı bir ifade ile 'farklılığı', İngiltere'de başlayan ve kıta Avrupayı saran bütünsel toplumsal değişimin (feodalizimden kapitalizme) Almanya'da daha yavaş bir hızla gerçekleştiği, Örnek olarak İngiltere'de 1640-1660'lı yıllarda "esas olarak feodal olan eski bir düzeni koruyan devlet iktidarı şiddet yoluyla alaşağı edilmiş, iktidar yeni bir sınıfa eline geçmiştir ve böylece kapitalizmin daha özgür gelişmesini mümkün kılmıştır (Hill,1983,25) İngiltere'de 1640'tan sonra Parlamento içinde örgütlenen burjuvazi güç kazanmak için, krallığın varlığını sürdürmesini sağlayan bürokratik mekanizmanın yok edilmesi, sürekli bir ordu kurulması ve en önemlisi bir ulusal politika oluşturulması yönünde yoğunlaşmıştır. Diğer yandan Almanya'nın değişim pratiğinden çok farklı olarak İngiltere'de kentte gelişen ve

kendi ilişki ağlarını kurumsallaştıran burjuvazi önemli ölçüde tarımsal yapıdan destek almıştır. Kentte gelişen burjuvazi ile kırsal yapının ticarileşen kesiminin güç birliği sonuçta kapitalizm için en gerekli olan 'geniş bir pazar'ın varlığına neden olmuştur (Moore,1989)

Diğer yandan Almanya'da sosyal-düşünsel ortamı etkileyen Fransız devrimi, ilk kitlesel burjuva devrimi olarak dönüşüm içinde olan tüm toplumlara/yapılara örnek olurken, kuşkusuz yanı başındaki komşu ülke bu kitlesel devrimden daha fazla etkilenmiştir. Fransa, Hobsbawm'ın vurguladığı gibi "Avrupa'nın en eski aristokratik mutlak monarşilerin en güçlüsü olmasına rağmen 1720'li yıllarda Britanya'nın en başta gelen rakibi olmuş ve bu iki farklı özelliği nedeni ile (güçlü merkez geleneği-hızlı dönüşüm) toplumsal güçler arasındaki çatışma 1789 yılında, devrimle sonuçlanırken, aynı zamanda diğer toplumlarda, yeni gelişen burjuvazinin hem ideolojisi hemde korkusu olmuştur. Fransız devrimi diğer toplumlarda yeni gelişmekte olan burjuvazinin bir sınıf olarak özellikle 'geniş bir pazar ve feodalizmin engellerini kaldıracak düşünsel ve sosyo-ekonomik aparatları sağlarken diğer yandan Fransız devrimi geniş halk kitlelerini harekete geçiren, uyuşukluktan kurtaran ve yine geniş çapta bu halk kitleleri tarafından gerçekleştirilen bir modern devrim" olması yönüyle burjuvazinin aynı zamanda korktuğu birtakım özellikleri içinde taşıyordu (Guerin,1986). Almanya aşağıda da kısaca göstereceğimiz gibi Fransız burjuva devriminin taşıdığı bu çifte dinamik etki karşısında (burjuva ideolojisi/kitlesel hareketlilik) oldukça fazla etkilenmiştir. Avrupa kıtasında kapitalizm ilişkisi ve kurumlarıyla tüm toplumsal yapının temel unsurlarını değiştirirken Almanya'da bu süreç daha yavaş ve daha farklı bir yol izlemiştir." İngiltere'de ve Fransa'da feodalizm, ya tamamen yok edildiği ya da, bu ülkelerin birincisinde olduğu gibi, büyük kentlerde ve özellikle başkentlerde toplanmış zengin ve güçlü bir burjuvazi " varken "Almanya'da feodal soyluluk, eski ayrıcalıklarından büyük bir bölümünü korumuştur. Feodal toprak mülkiyeti sistemi hemen her yerde egemendi. Feodal soyluluk, resmen ülkenin birinci 'zümresi' (etat) sayılıyordu" (Engels,1975,273-277). Avrupa'nın diğer ülkelerine göre (İtalya hariç) Almanya'nın diğer bir özelliği Alman ulusunu oluşturan farklı kısımların iç birlikten yoksun olmalarıdır. Önceleri 36'ya yakın prensliğin sosyal bölünmüşlüğü ile birlikte, malların bir yerden diğerine gitmesini

zorlaştırıyor ,böylelikle kapitalizmin en temel gelişme dinamiklerinden birinin önünde engel oluşturuyordu. Merkezileşme/uluslaşma çabası Almanya'da daha sonra ulusal bütünlük için mücadele süreci, aynı zamanda kırsal yapıda güçlü olan toprak sahipliğinin karşısında burjuvazinin toprak aristokrasisinin etkisi altına girmesine neden olmuştur. B.Moore'un "çavdar ile demirin evliliği olarak adlandırdığı "ve sonucunda krallık bürokrasisi ile toprak aristokrasisinin askerleşmiş bir birleşimi olan "güçlü bürokratik yapılara dönüştü". Bu birleşimin "önlem paketlerinin çok önemlilerinden biri, siyasal düzenin rasyonelleştirilmesiydi." Bunun anlamı ise geçmişten gelen geleneksel bağımsız devletler ve prenslik gibi bölümlerin yerini, merkezi siyasal aygıt ve dolayısıyla iç gümrüklerin kaldırılması,ve ekonomik bakımdan etkili olan ekonomik biriminin boyutlarının büyümesi anlamına geliyordu" (Moore, 1989, 341). Almanya'da ekonomik birimlerin ülke içi güçlendiği dönem uluslararası ilişkiler açısından "deniz aşırı ticarete Asya'ya giden yol, Doğu Hint Şirketlerinin geçişi ve Avrupalı ve Amerikalıların Çin ve Japon ticaretine zora dayanan girişleriyle açıldı...Kısıtlamaların kaldırılması ve gümrük tarifelerinin indirilmesi uluslararası rekabeti teşvik etti" (Heaton, 1985, 217). Lukacs'ın 'emperyalizm çağı' olarak adlandırdığı bu dönemde yeni gelişen bireysel sermaye, bazen yerel, bazen ülkenin iki ayrı alanı fakat Heaton'unda belirttiği gibi "büyük rekabetlerin savaş alanı uluslararası arena idi" (Heaton, 1985, 219). Almanya'da ise kapitalizmi eşitsiz bir süreç içinde yaşamının ve yukarıda belirttiğimiz 'askeri bürokratik' yapı, dönemin uluslararası ticaretinde geçerli olan laissez faire kavramını hiç bir zaman tanımadı ve daha da öte 1879 gümrük tarifesi ile Batı Ağır sanayilerini ve doğu çavdar ürünlerini yabancı rekabetten korudu. Almanya bu dinamikleri ile uluslararası rekabetçi ortama 1871-1873 yıllarında genişlemeci bir politika ile katıldı. Bu politika sayesinde Almanya 1896 yılına gelindiğinde uluslararası piyasaya hakim en az kırk karteğe hakim durumu geldi.

Almanya'da başlayan hızlı genişleme süreci yada rasyonelleşme R.Aron'un vurguladığı 'machtpolitik'ya da güç politikası ile bütünleşiyordu. Güç politikası sayesinde gerek ülke içi toplumsal bütünleşme gerekse ülkelerarası yoğun rekabet ortamında Almanya oldukça güçlü bir yapıya kavuşmuştu. Bu bir anlamda güçlü bürokratik yapı ile kapitalizmin

başarıydı. İki özellik birden, tarihsel olarak binlerce yıl süren ülke içi ilişki ve anlandırma dünyalarını yerle bir etmekle kalmıyor ,bu güç uluslararası ortamı, yani 'öteki' toplumlarla da güçlü bir şekilde dönüştürüyordu Yukarıda açıkladığımız toplumsal yapının varlığında McRae'ninde vurguladığı gibi "Weber'i genellikle sanıldığından ya da olabileceğinden çok daha az önemli kılıyor"Alman devleti bir bürokrasiydi ve"Almanya,devlet ordusu ve bürokrasi aracılığıyla güçlü hayatın dokusuna eşsiz bir biçimde nüfuz ediyordu. Weber'in hakkı ünü büyük çapta, bu bürokratik düzeni teşhis etmiş olmasına dayanıyordu" (McRae, 1985,36-41). Diğer yandan Weber, Lukacs'ın vurguladığı gibi, baş döndürücü hızda sanayi kapitalizminin geliştiği ve uluslararası rekabetin değiştiği noktada, tek bir sermaye piyasası, tek para, tek ölçü sistemi, yoğunlaşan sermaye, örgütsel olarak anonim şirketlerin güçlendiği bir dünya da yaşıyordu. Ekonomik ve sosyal yaşamın hızla dönüşme sürecinin bir diğer anlamı ise, hızla gelişen bu kapitalist ilişkilerin henüz kapitalizmle tanışmayan ya da daha yavaş bir gelişme içinde olan toplumları yani "öteki" toplumları ve bu toplumların binlerce yıl süren günlük yaşam biçimleri, değer yargıları ve üretim yapılarını alt üst ettiği bir dönemde yaşıyordu. M.Weber tüm bunları, bu olup bitenleri güçlü bir ulus, kapitalist bir ulusun bireyi olarak yakından izliyordu.

Weber'in yaşadığı dönem açısından bir diğer önemli olgu, kapitalizmin bu dönemde hızla gelişmesine bağlı olarak nicel/nitel açıdan oldukça güçlü bir işçi kitlesi yaratmış olmasıydı.İşçi sınıfının varlığı toplumda çelişkili ve çatışmalı süreçlerin varlığına neden oluyordu ki, bu çatışmalar, güçlü ve her değiştiği noktayı bir bütünüün parçası haline getiren sistemin idealize edilmiş gelişimi önünde önemli bir engel oluşturuyordu. Mezasros'un aynı yöndeki yorumuna göre, Almanya'nın içinde bulunduğu "yuşmaz,çatışmalı süreç Weber'in "artan zıtlıklar ve karşılaştırılmayacak ölçüde keskin sosyal çatışmaların altında uzlaşma için yeni bir model"oluşturmasına neden olmuştur. Fakat burada M.Weber'i bu yönüyle alınca Weber'in aynı zamanda başarısı açısından varolan ve dokunduğu yerde ona göre"hayatı kurutan bürokrasi" ahusuzluğun kaynağıdır. Bu yönüyle Weber,farklı bir açıdan kapitalizmi eleştirme özelliğininide yine bu toplumsal arka -plandaki özellikten almıştır\*

M.Weber'in teorik çalışmasının nesnelere yukarıda kısaca verdiğimiz toplumsal gerçeklik alanıdır, bu anlamda Preston'un vurguladığı gibi M.Weber'in aslında kapitalizmin sorunsal dediği şeyin Almanya'nın kapitalistleşmesi olduğunu vurgulamak gerekiyor. Tıpkı toplumsal çerçevenin farklılığı gibi, Almanya düşün geleneğinde kıta Avrupası'nda önemli farklılıklar içermekte M.Weber'in geliştirdiği yöntemin, Alman düşün geleneği ile büyük paralellikler taşır. Bu paralelliği yakalamak M.Weber'i anlamak için önemli bir adım olacaktır.

*B-M.Weber'in Düşünsel Yönelimlerinin Tarihsel/Düşünsel Arkaplan:*

M.Weber'in düşünsel yönelimleri ve dahada önemlisi onu 'her mevsimin insanı'yapan epistemolojik temelleri anlayabilmek için, Weber'in yaşadığı dönemde geçerli olan ve R.Bierstedt'inde vurguladığı günümüzde farklı disiplin ve bakışlarında temelini oluşturan entelektüel ortamı/tartışmaları temel yönleriyle vermemiz gerekiyor. Entelektüel ortam açısından Almanya'nın özelliği tarihsel açıdan ekonomik,toplumsal yapıya denk gelecek şekilde bir farklılığı gösteriyor. Farklılığın en önemli özelliği "onyedinci ve onsekizinci yüzyılların rasyonalistlerinin parlak öncülüğünü sürdürerek,insan toplulukları için fiziki yasalara eşdeğer yasalar"oluşturma eğilimi ve dolayısıyla "felsefi materyalizm ya da amprisizm, Newton'un kuramları, Descartesçi (Kartezyan) çözümleme vb düşünceleri". Almanya'da varolan entelektüel ortama oldukça yabancı ve hatta bu ortamı rahatsız edici nitelikteydi" (Hobsbawm, 1989, 463). İngiltere ve Fransa'da bilime olan güven ortamı ve ruhban karşıtı genel eğilim varlığını sürdürürken", Almanya'da ise "dogmatik olmayan bir dindarlık,tinsel olan üstünde bir vurgu ve maddi dünyaya duyulan bir güvensizlik"ve bu entelektüel ortamda genel olarak, öduyguyu aklın karşısına, topluluk duygusunuda teknolojik değişimin karşısına koymak ve ya doğrudan ya da örtülü olarak kapitalizme ve akılcı kılınan topluma karşı çıkmak akılcı görünüyordu" (Hughes,1985, 249 ) Bir önceki bölümde kısaca vurguladığımız gibi Almanya'da toplumsal değişimin diğer Batı toplumlarına göre daha yavaş yaşanması ve toprak sahipliğinin güçlü olması bu ülkede yeni ve farklı düşüncelerin gelişmesinin önünde temel engellerden biri oluyor. Lukacs'ın Alman sosyoloji düşünü için,bu yüzyıllarda geçerli olan eğilimin "Rank'ın romantik ve irrasyonel tarihçi okul olduğunu belirtir. Diğer yandan bilgi

edinme biçiminde temel Neo-Kantian 'bilinmezlik' olmuştur (Lukacs,1982,386-387) Tarihselci okul 'yasalar üzerine kurulmayan 'birbirleri ile örtüşmeyen bir bilim olarak tasarlanıyordu.Bu yönüyle toplumsal olgu ancak tekil,bireysel ve özgül olana,yalnızca onun kendi bir defalık bütünlüğünü kavramak yoluyla gerçekliği kendi bireyselliği içinde ele alır (Özlem,1990,41). İleride ayrıntılı olarak ele alacağımız Alman düşün geleneği esas olarak yukarıda da vurguladığımız gibi doğa bilimlerine anoloji yoluyla yapılan bilim anlayışına karşı argümanlarla gelişmiştir. Doğa bilimlerine yapılan referanslarla oluşturulan bilgi kuramı temelde günümüzde pozitivizm olarak adlandırılıyor Gerek pozitivizm gerekse sosyoloji terimleri A.Giddens'ında vurguladığı gibi A.Comte aittir. Sosyoloji A.Comte'a göre bilimler sisteminin tamamlanması için gerekli bir disiplin olup, tüm bilimlerin üstündedir ve diğer bilimlere göre "daha karmaşık ve daha özgül olduğu için" kendine özgü metodlarla gerçekleştirilmesi gerekir"(Giddens,1990). Comte'a göre gerçekler gözlem ya da deneyle tanımlanabilir, çünkü tek bir doğa düzeni vardı ve bu düzen doğal ve sosyal olanı içeriyordu. Bu yönüyle de doğanın kendine özgü yasaları, sosyal yasaları vardır:toplum doğa üstü bir durum değildir, fakat insanlığın gelişimi hayvanlık içgüdülerinden insanlığa doğru olma yönündedir. Bu süreci en iyi anlamamızı sağlayacak yöntem, tarihsel yöntemdir. Tarihsel yöntemse insanlığın toplumsal gelişiminin yasalarının aranması demektir, tarihteki olgu ve olaylardan hareketle onların içinde toplumların geliştirdiği düzeni açıklayan ilişkiler sonuç olarak çıkarmak demektir" (Ergin,1982,67).Comte'dan sonra Durkheim daha güçlü bir şekilde sosyolojiyi ve dolayısıyla pozitivizmi sistematize etmiştir. Sonuç olarak pozitivist yöntemin temel formülasyonu, toplumsal dünya ile doğal dünyanın birbirinden farklı olmadığını ve dahası Durkheim'in vurguladığı gibi, "toplumsal olguların şeyler gibi incelenebileceğini"belirterek doğal dünya ile toplumsal dünyanın denklik fikri esas alınmıştır. Diğer önemli bir özellik ise, doğal ve toplumsal gerçekliğin bilgisinin ancak gözlem ve deneyle elde edilebilirliği yönündeki vurgu olmuştur.Bu süreç sıra ile gözlem--deney--tümevarımsal genelleme-- deneme- -bilgi, şeklinde gerçekleşmektedir. Bu tip bilgi edinme sürecinin gerek Alman düşün geleneği gerekse Weber'den ayıran bir diğer önemli özellik, toplumsal olgu gözlem ve deneyle elde edildiği için araştırmacının bireysel tercihleri, bu bilgi

edinme sürecinin dışında kalır. Yani bilgi araştırmacının değer ve eğilimlerinden bağımsız bir şekilde gerçekleşir. Pozitivist bilgi anlayışında, bilimin dünyayı bir bütün olarak açıklayabilme potansiyeline sahip olduğu ve dolayısıyla dünyayı bilgi sayesinde etkileme gücümüz olduğu yönünde bir anlayış hakim iken bu Weberyen bilim anlayışında pek te mümkün değildir. Özellikle Fransa ve İngiltere'de kabul gören pozitivist bilgi kuramı, daha başından itibaren Alman düşününe yabancı olduğunu yukarıda belirtmiştik. Alman düşün geleneği anti-pozitivist bir çizgiye sahip olmasına rağmen Weber'in bilgi kuramı, ileride göstereceğimiz gibi tamamen pozitivistliği dışlamaz aksine pozitivistliğin temel araçlarından biri olan açıklama ve nedensellik bağı aynı zamanda Weber'in bilgi kuramı ve yönteminin temel kaygılarından/paradokslarından biri olacaktır. Weber pozitivistliğin bazı ilkelerini kendi kuramı içinde eritmesine karşılık, aynı zamanda pozitivistliğin en güçlü eleştirisini yapmıştır. Weber'in teorik argümanları özde Alman düşün geleneği ve Neo-Kantçı bir eğilim üzerinde gerçekleşmiştir. Şimdi kısaca Neo-Kantçı düşün geleneğine bir göz atmamız gerekiyor. Her türlü "evrensel ilke" ve "tek yönlü indirgemeci" anlayışı red eden M.Weber özellikle kapitalizmi tarihsel özel/ideal tip olarak yorumlayan yönteminin temellerini Kant ve Yeni Kantçı okulun genel çizgileri doğrultusunda sistematize etmiştir. Pozitivist bilim teorisinin karşısında İ.Kant ilk defa insanın "bizzat kendi yaşam biçimini seçme ve öbür hayvanların yanında bunu başaracak bir hayvan olma olanağı vermiştir....İşte bu özellik insanın doğadan bağımsız olan yangı,onun tinselidir"(Kant'tan aktaran,Özgür,1986,18). Kant böylece tüm Alman düşününü etkileyerek "doğal gerçeklik-tinsel gerçeklik" ayrımını yaparak bir ölçüde epistemolojinin günümüze kadar gelen tartışmalarını başlatmıştır.Kant'ın savunduğu bir diğer önemli sav *a priori* ilke ve kavramlara sahip olan anlıgımızın(zihin)duyusal verileri etkin bir biçimde işleyip biçimlendirmesinin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Bu yönüylede bilgimizde oluşan dış dünya nesnel gerçekliğin basit bir yansıması olmayıp,ikinci düzeyde oluşturulan bir gerçekliktir.Kant'la başlayan bu düşünsel eğilim bir bütün olarak Alman entelektüel ortamını,bilimsel bilgi için toplumsal olguların şeyler gibi ele alınmayacağı, işaretler,simgeler olarak ele alınabileceği yönünde bir düşünce biçiminin gelişmesine neden olmuştur.Bu tip bir açıklama ise yukarıda ele aldığımız pozitivist ele alışın tam karşısında

bir bilgi kuramınının gelişmesi için gerekli düşünsel materyalleri sağlamıştır.

Kantı tarihsel-sosyolojik açıdan ele alıp yorumlamaya çalışan Dilthey için "genel yasa" yoktur. Genel yasa ile birlikte ele alınan 'neden' terimi yerine Dilthey,"insanın kendi yarattığı bir düşünce, bir değer,bir norm,bir hukuk düzeni bir politik rejim vb olarak insan eylemlerini içten belirleyen'motif' terimini kullanır. Motifler tinsel/insan dünyasına ait olup "tinsel dünya; kendi olanaklarıyla hareket eden doğadan serbestleşmiş bir düzeydir."Bu yönüylede insanların oluştuğu dünya, neden-sonuç ilişkisi içinde açıklanamaz,ancak insan yapısı olan simgeler, motifler anlam-eylem,motif-eylem bağlantısı içinde ele alınabilir.Anlam-eylem bağlantısı içinse, önce eylemleri motive eden anlamı kavramak gerekir.Motif ve eylem bağlantısı özne bağlantısı olduğu için,ancak anlama yöntemi her insanı,ulusu,halkı kendi tarihselliği içinde ele alınır.Bu yönüyle ise anlama yöntemi, en iyi tarih bilimi ile gerçekleşir(Özlem,1990,28).Rickert'e göre,gerek doğa bilimleri gerek insan bilimleri aynı şekilde "insan bilincinde" yeniden kurulduğunu belirtir. Fakat doğa bilimlerinin ilgisi,konularını bir genellik tasarımı altında bilmeye yöneliktir. Hedefi ise, bu ilgiye bağlı olarak ortaya genel yasalar koyabilmektir. "Oysa kültür bilimleri bir defalık olup bitmiş olgu ve olaylar kümesine yönelmesi açısından bireyselleştiricidir. Bu sınıflandırmanın temelinde ise doğanın kendiliğinden oluşmanın sürekliliğinin kavramı olmasının karşısında" kültür,eyleyen insanın kendi değerleri doğrultusunda ortaya koydukları...insanın kurduğu bir gerçekliktir ve insan bu gerçekliği değerlere bağlı olarak kurar." Bu açıdan ise kültür bilimleri Rickert'e göre, insanın bir gerçeklik olarak "irrasyonel dış dünyanın rasyonel işlemlerle kavranmasıdır. Bu yönüyle gerçek olan, bireysel, tekil ve özgül olandır. Rickert'in düşüncesinin doğal sonucu, toplumsal olguların anlaşılması için ancak "kültürel anlamlardan",değerlerden hareketle anlaşılabilir. Bu düşüncenin doğal sonucu "Kendisine genellik açısından baktığımızda, gerçeklik doğadır, bireysellik ve kendine özgüllük açısından baktığımızda ise gerçeklik tarihtir" (Özlem,1980,42).

Aynı dönemde Neo-Kantçı okula yaklaşan ve dönem için belirleyici olan Georg Simmel'in 'biçimsel sosyolojisi'dir.Simmel'in çalışmalarında hareket noktası insanların farklı güdülere sahip olmasıdır. Güdüler, çıkar, ihtiras

ve iktidar amaçlı davranışlara neden olurki, bu davranışların incelenmesi psikolojinin konusudur. İkinci olarak bireyin davranışları kişinin sadece kendisine gönderme yaparak değil, onun diğerleriyle yada diğerlerinin onun üzerinde etkisi biçiminde, diğerleriyle etkisi biçiminde ele alır. Bu bireyler arası ilişkileri incelemek ise sosyal psikolojinin görevidir. Üçüncü ve en önemli aşama ise, "insan etkinliklerinin ya taklit, rekabet, hiyerarşik yapılar vb gibi genel biçimlerde ya da okul, kilise, devlet gibi toplumsal gruplanmalarda, yani her oluşumda bir takım biçimler içinde geliştirdiğidir. Sosyolojinin konusu bu biçimleri çözümlenektir" (Freund,1990,173). Simmel'in çözümlenmesi sonuçta birey ve bireyin psikolojik özellikleri üzerinde yoğunlaşır. Örnek olarak devlet, Simmel için, bireylerin toplamından başka bir şey değildir. Simmel çözümlenmesinde geometri ile toplumu anlama arasında bir paralellik kurar, nasıl geometri fizik varlıklarının içeriklerini dikkate almada, sadece mekandaki biçimleriyle uğraşursa, sosyolojide toplumsal olayların içeriklerini dikkate almada sadece biçimleriyle uğraşacaktır" (Kösemihal,1982,203). Simmel bazı biçimleri toplumsal /tarihsel boyuttan soyutlayarak ele alır, örnek olarak; "ekonomik çıkar bir biçim olarak kendisini üreticilerin planladığı bir sistemde de, bir rekabet sisteminde de gösterebilir, diğer gruplardan ayrı mı, onlarla işbirliği içinde mi oldukları farketmez dinsel bir yaşamın belli başlı öğeleri değişmeden kalabilirken komüniter bir biçime ulaşmış da olabilir ki, bu da bazen liberal bazen da merkezileşmiş biçimdedir" (Simmel'den aktaran, Freund, 1990, 174). L.A.Scaff'ın vurguladığı gibi Simmel'de Weber gibi Berlin'de ortanın üst tabakasına üye ve Nietzsche'nin psikolojizminden etkilenmiştir. Simmel'in yoğunlaştığı biçimler sosyolojisi Hıristiyanlığın deneyimleri ile modernizmin yeni kültürel estetiği üzerinde uğraşırken Weber'in düşünceleri üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur (Scaff,1988.). Weber, Simmel'in çabalarından en anlamlısının onun tek yönlü Comte'in rasyonalist aşamalı toplum teorisi yerine ahistorical psikolojiyi koymasını olduğunu belirtmiştir. Scaff'ın doğru bir şekilde vurguladığı gibi, M.Weber ve G.Simmel,"modern kültürün büyüleyici etkisi karşısında modernliğin özel karakteristikleri üzerinde yoğunlaşmışlardır (Scaff,1988,17).

Almanya'nın kapitalist gelişme sürecine daha geç girmesi, ve kapitalist gelişme için büyük toprak sahipliği ve burjuvazi arasındaki

ittifakın varlığı, politik açıdan Almanya'nın hızla güç kazanması, bu süreci tanımlayacak bir dizi açıklamaları gerekli kılmıştır. G.Lukacs'a göre "Alman kapitaliziminin hızlı gelişimi, kaçınılmaz olarak kapitalizmin özünü ve onun gelecekteki eğilimlerini tanımlama/açıklama ihtiyacını hissettirmiştir. Almanya'da yaşanan toplumsal değişimin doğal sonucu olarak, oldukça kıyasıya rekabet ve sanayinin gelişmesi ile birlikte işçi sınıfının örgütlü mücadelesinin gelişmesi bu gelişmelere uygun açıklama ihtiyaçlarını beraberinde getirmiştir." M.Weber bu anlamda Alman İmparatorluğu'nun Alman yönelimli Orta Avrupa kültürünü dünyaya yayma misyonu için mücadele etmelerini destekliyordu. Diğer yandan aynı Weber, kapitalizmin temel belirleyicisi, olan rasyoneleşmenin ve dolayısıyla ekonomik kalkınmanın sürekliliği için rasyonelleşmenin uluslararasılaşmasının gerekliliğini belirtecektir (Mommssen,1991,169).

Weber'in düşünsel ve töntemsel temelleri açısından önemli olan bir diğer etken ise, ekonomi disiplini içinde gelişen yeni "marjinalist okuldur". Ekonomik değişkenleri toplumsal ve tarihsel çerçevelerinden kopararak, bir dizi psikolojik evrensel aksiyomlardan hareketle açıklayan bu yeni okul için kalkış noktası birey ve bireylerin ekonomik çıkarlarını rasyonalize etmesidir. Bu okulun kurucularında olan K.Menger'in çabasının özünde bireyi ekonominin temel öznesi yapmaktır. Bu çaba sonuçta "Üretim sürecinde oluşan nesnel sosyal ilişkiler inceleneceği yerde, insanın ihtiyaçlarını gidermeye yarayan nesnel karşılarındaki öznel davranışlarıyla uğraşmaya varılır"(Lange,1975,264). Marjinalist okul gerçekte dönemin sosyolojik eğilimlerini birçok açıdan ekonomik bir dile çeviriyordu. Yöntem açısından bu ele alışın temeli, bilgi edinme sürecini 'özel-içsel' bir boyuta taşımaktır. Marjinalist okul, özellikle bu okulun kurucularından K.Menger Weber'in teorik formasyonu üzerinde etkili olmuştur.<sup>2</sup> Weber, K.Menger'le karşılaşmadan önce Alman tarihçi okulun ateşli savunucularından Schmoller'in etkisi altındaydı. Fakat zamanla Weber K.Menger'den etkilenmektedir. Weber K.Menger'in yaklaşımında doğru bulduğu yan, tarih çalışmalarında bile bazı neden-sonuç ilişkilerinin varlığı üzerindeki düşüncelerdir. Menger'in bilimsel bilgiyi tarihsel bilgi ile yasalara bilgisi olarak ayırması ve bu ayırımı hareketle tarihsel bilgiyi tam ampirik araştırma bağlamında ele alması M.Weber'in çalışmalarını etkilemiştir. Diğer yandan Weber öncesi



Menger, ekonomi biliminin kavramlarının mutlaka ideal tipler olarak algılanması yönündeki vurgusu, Weber'in analizinde merkezi öneme sahip ideal tip kavramının öncülü olması açısından da önemli (Therborn,1980,291). Weber'i Weber'in düşünsel yapısı içinde önemli bir yeri olan amaçlarını en uygun araçlarla gerçekleştirme ilkesi ile, marjinalistlerin üretici ve tüketici olarak bireylerin rasyonel seçimi arasındaki paralellik belirgindir. Bu paralellige rağmen Weber'in rasyonel bireyi marjinal okulun bireyine göre sosyal ve kurumsal bir çerçevede içinde ele almır(Holton ve Turner,1990,30).

Tüm Alman düşün geleneğinin temel eğilimlerinin Lukacs'ında vurguladığı gibi, gerek sosyoloji gerekse ekonomide geçerli olan bilim/yöntem ilkeleri formalizm, öznelcilik ve bilinmezciliktir. Fakat yukarıda açıkladığımız farklı düşün biçimleri, Almanya'nın yeni ulaştığı aşılma olan kapitalizmin uluslararası rekabetçi aşamasını açıklayamıyordu. Bir yandan kapitalizmin özünü ve bir ölçüde Almanya'da aldığı biçimin öncelikle diğer kapitalist ülkelerle(bu aşamada özellikle ülke)daha sonra diğer toplumlara göre farklılıkları göstermek gerekiyordu. Diğer yandan toplumsal yapıların öyle zanedildiği gibi tamamen bilim kanalıyla anlaşılıp ve dönüştürülmesinin mümkün olmadığı dahası bilimin işlevinin bu olmadığını göstermek gerekiyordu. Weber tamda bu aşamada Lukacs'ında vurguladığı gibi, çağının temel sorunu olan "kapitalizmin özü nedir sorusuna" en gelişkin cevabı veren ve buna oldukça ustaca geliştirilmiş araçları sağlayan düşünür olmuştur. Yukarıda sıralanan somut arka plan ile düşünsel yapılar M.Weber'in ileri sürdüğü yöntem ve düşüncelerinin temel hammadeleri olmuştur. Weber bir yandan pozitivist okulun bakış açısını eleştirirken diğer bir yanda ise, artık kapitalizmi özellikle Almanya'nın içinde bulunduğu yeni duruma göre açıklayamayan teorileri eleştiriyordu. İrrasyonalist tarihçi ve ekonomistlere karşı çıkıyordu. Örneğin, Trieitschke, Roscha ve Knies'in ekonomi ve tarih anlayışını yetersiz buluyordu. Farklı disiplinlerle hesaplaşmasına rağmen, Weber'in kendisinin geliştirdiği "politik ekonomi, temelde tarihsel, sosyo-ekonomik, yapısal faktörler üzerinde yoğunlaşmıştır( Scaff ,1988,4) Weber'in bu açıdan farklılığı, W.G.Runciman'ında vurguladığı gibi, herhangi bir toplumsal olgunun açıklanması için "hem bir 'işsel' kavrayış, hem dışsal 'bir'olumlanma biçiminin zorunlu olduğunu

gözler önüne sermiş olmasında yatar(Runciman,1986,9)

### III-M.Weber'in Geliştirdiği Yöntemin Temel Özellikleri:

Buraya kadar yirminci yüzyılın başlarına kadar, toplumsal düşüncenin iki farklı gelenek içinde toplumsal yapıyı anlamaya/açıklamaya çalıştığını vurguladık. Anlama ve açıklama amaçlı bilim anlayışlarından açıklama ya da pozitivist gelenek bilginin gözlemler sonucu gözlemlenen sosyal yapıyı gözlemciye göre açıklama amaçlı dünyaya ait olduğunu ve dış dünyayı tanıması ettiğini ileri sürerek, bilgi ile dünya arasında bir denklik olduğu üzerinde yoğunlaşırken, anlamacı okul ise, düşünsel sistemleri doğal zorunluluk ve itkilere, pratik etkinlik veya pratik mantığa indirgenmesine karşı çıkmaktadır. Sonuçta "bir insan etkinliği ancak sembolik bir bütünlük içinde yer aldığı. zaman anlam kazanır, daha doğrusu eylem(action)sembolik bir biçimde temellendirdiği zaman eylem niteliğini kazanır"(Sunar,1985,4). Weber, bu iki farklı bakış açısının oldukça tartışmalı olduğu bir dönemde "bütün mevsimlerin adam" olacak bir eylemlilik haline girerek "açıklama ve anlamayı birleştiren bir analize" başvurur. Bu iki farklı bilim anlayışı sonuçta J.Habermas'ın vurguladığı gibi "açıklama ve anlama arasındaki ilişki oldukça farklı kuralları içerir" (Habermas,1988,10-13). Bu farklı bakış açısı, yöntem ve sonuçta bilim anlayışı Weber'i sosyal olguyu anlamak için yukarıda vurguladığımız dönemin tüm eğilimlerinden etkilenme/tartışma sürecinde bir dizi farklılaşmış kuramsal araç üretmeye yöneltmiştir.<sup>3</sup>

Weber, Neo-Kantçı geleneğin izinde bilimde mutlaklık ve nesnel bir bilim olmayacağı görüşünden hareketle "istençe bağlı, özgür seçim yapabilen" insan/bilim adamının "fenomenlerin sonsuzluğunun sonlu bir kesitinin (parçasının) tek başına anlamlı olduğu hakkında ki bir" varsayıma dayanarak "muazzam bir olgu dünyasından" seçim yapmak zorunda olduğunu belirtir. Bu yönüyle sosyal bilimlerde konu "hep sınırlandırılmış bir konu olur." Weber bu sınırlanmış alanda ihtiyaç olan temel yoğunlaşmanın "olguların emprical durumlarıyla değer bağımlılığı arasındaki farklılığın belirlenmesi"nin olduğunu belirtir. (Weber, 1949,9) Bu farklılık, sınırlandırılmış ve bu yönüyle görece/kısmi bilim anlayışında, bilim adamı konusunu seçmekte tamamen özgürdür. Bu açıdan bilim adamı konusunu



"kendi özel ilgilerine göre" seçer. Weber 'Sosyoloji ve Ekonomide Etik Doğallığın Anlamı' adlı çalışmasında temel problemin "bilim adamının değer bağımlı seçişi ile olguların amprik konumu arasında olduğunu belirtir. Bilim adamının değer bağımlı olarak sosyal olguya yaklaşması, başlı başına doğal bilimlerle sosyal bilimlerin temelindeki ayrıma ilişkin bir sorunsaldır. Sosyal bilimlerin konusu olan insan ve insanın kültürel temelli karakteri, belirli evrensel kalıplar içermediği için, birden çok durumu farklı anlamlar dünyası ve motifler olarak içinde taşıyabilirken, doğal bilimlerde bu durum yoktur. Weber bu ayrımı yaptıktan sonra bir açmazda girmekte, literatürde Weber sorunsalı olarak adlandırılan bu durum, araştırmacının sonsuz değişkenleri içeren toplumsal dünyadan eğer bağımlı bir seçim yaparak araştırma sürecine giriyorsa bu değer-bağımlı başlangıç nasıl olurda nihai olarak objektif olabilir? Kendi vurgusu ile, eğer sosyal bilimlerde bir değer-bağımlı ve amprik bilgiden söz ediyorsak, bu ayrımın varlığında problem "sosyal bilimlerde 'objektif' olarak geçerli bir doğrunun ne anlama geldiğini "cevaplamak olacaktır (Weber, 1949, 63). Weber'in kendisinin de altını çizdiği bu problemin temelinde hiç kuşkusuz bireylerin kendi eylemlerine verdikleri anlamı anlamak için yola çıkan bilim adamının bu anlamlar dünyasından kendi değer-bağımlı seçişlerinin nasıl doğru olduğu ya da objektif olduğu saptanacaktır.?

Weber'in bu öznellik-nesnellik sorunsalının çözümü için başlangıç noktası olarak, formel bir bilim adamının toplumsal olanı nasıl anlayabileceği ve neden hareket etmesi gerektiği sorusu ile yönteminin ilk adımını atar. Bu soruya verilecek cevap aslında, sosyal bilimlerinin araştırma nesnesinin ne olduğunu göstermesi açısından önemlidir (Giddens,1990). Weber'e göre bilim adamı en iyi şekilde "diğer insanların eylemlerini anlayabilir". McRae'ninde vurguladığı gibi, bu Weber sosyolojisinin ilk adımıdır. Bu ilk adım Weber'e bilim adamı için doğrudan ele alabileceği, gözlenebilir nesneyi yani "insan eylemi"ni verir. Bireyin eylemi Weber için "anlamli davranışın tek taşıyıcısı ve üst sınırıdır...Genel olarak 'devlet', 'dernek', 'feodalizm' ve benzeri kavramlar sosyoloji için, insanların etkileşimini gösteren kategorilerdir. Dolayısıyla sosyolojinin görevi bu kavramları "anlaşılabilir eylemlere indirgemektir" (Weber'den aktaran, Gerth ve Mills, 1986,56). Weber tek kişinin eylemini sosyolojinin temel

atomu kabul ettikten sonra bireysel eylemi bir "gözlem nesnesi" yada algılama nesnesi değilde birer "anlama nesnesi" olarak ele alır. İnsan eyleminin belirleyicisi ve yönlendiricisi öyleyse" eylemde bulunan insanın eylemi sırasında bu eylemini etkilemiş olan ve yine bu eylemi sırasında kendisini bağlamış olduğu bir öznel anlamdır." Böylece sosyolojinin amacı "bireyin eylemini yönlendiren bu özel anlamı ortaya çıkarmak ve eylemin nedeni olan 'kültürel motifleri' saptayabilmektir. Fakat burada özellikle üzerinde durulması gereken konu Weber'in psikolojik anlamda insan eylemiyle değil 'toplumsal eylem' ile ilgilendiğini vurgulamaktır. Toplumsal eylemi Weber "bu eylemde bulunan kişi veya kişilerin öznel bir anlama göre başkalarının durumu ile ilgili içerisine girdikleri sürece bu bu ilgi temelinde, bu öznel anlama göre yönlendirilmiş bir eylem olarak" tanımlamıştır. (Weber'den aktaran, Özgür, 1990, 19). Toplumsal eylem bu açıdan "doğal olgularda yer almayan bir niteliğin 'anlamın' etkisi altındadır." Bir eylemi yapan kişi için eylemi farklı anlamlar taşıyabilir, bu yönüyle de insan eylemi nedensellik açısından anlaşılabilir, çünkü o doğal ve devinimsiz değil, aksine insan güdülere, istençleri ile Kant'ın esaslarını koyduğu özgür bireyin, "basit maddi koşulların ötesine varan, bir direnme yeteneğinden" kaynaklanan önemli bir farklılığı vardır (Freund, 1990, 182-183). Weber, tüm toplumsal eylemleri değil sadece anlaşılabilir olan, kültürel motiflere bağlı eylemlerin sosyolojinin konusu olduğunu belirtir. Anlaşılabilir toplumsal eylemleri Weber dört kategori içinde ele alır.

i-) Amaca yönelik rasyonel eylem; burada birey amacının ve bu amaca ulaşmak için seçtiği araçların bilincindedir. Para kazanmaya çalışan bir spekülâtörün davranışı bu eylemlilik haline örnek gösterilebilir. Amaca yönelik eylem biçiminde, birey varolan değişkenler içinde dışsal bir müdahale olmaksızın (emir, değer gibi) öznel ihtiyaçlara göre amaçlı rasyonel bir seçim yapmasıdır

ii-) Değere yönelik rasyonel eylem; eylemin bir değere yönelik bilinçli olarak yapılmasıdır. Örneğin cesur bir kaptanın gemisiyle birlikte sulara gömülmesi durumu rasyoneldir Çünkü amaca yöneliktir, birey kendi şeref düşüncesine sadık kaldığı için rasyonel hareket ediyor. Bu yönüyle, bu tip eylemlilik hali bir gözlem nesnesi olabilir.

iii-)Geleneksel eylem,Weber'in özellikle rasyonel amaca yönelik eyleminin tam karşıtı olan, süregelen, alışılmış uygulamalar karşısında gösterilen tepkilerdir.Geleneklere ve inançlara yönelik eylemler olarak günlük eylemlerin oluşturulduğu ortama yakın eylemlerdir.

iv-)Duygusal eylem,"alışılmış günlük ilgilerin dışındaki bir uyan ile meydana gelebilir.Duygusal temelli bir eylem, duygusallığın bilinçli bir boşalma olarak ortaya çıkması halinde, bir yüceleştirmedir. Bu tür eylem,genellikle (ama her zaman değil) bir 'değer-rasyonalleşmesi yoluyla yapılan bir eylemde veya amaçsal-akılcı bir eylemde veya her ikisinde de ortaya çıkabilir" (Özlem, 1990, 150). Weber'in temel hareket noktası olan "atomik gözlem birimi" toplumsal eylemleri, rasyonel kavram oluşturma ile'eylem tipolojileri'ni oluşturduktan sonra tıpkı G.Simmel'in yaptığı gibi tüm bu bireysel eylemlilik hallerinin toplamı olan ilişkiler bütünü olan 'toplumsal oluşumlar' içinde yeniden yine bu eylem tipolojilerine bağlı olarak tipler yapmaya çalışır. Bu tipler hiç kuşkusuz çalışmamızın temel yönlerinden biri olan Weber'de öteki kavramı ile yakından ilgilidir. Weber'de toplumsal ilişki"insanların kültürel anlamı olan eylemlerinin belirme ortamı veya çevresi" olması sonucu her toplumsal ilişki kendi içinde bir bütünün özelliklerini niteler. Bu yönü ile toplumsal ilişkiler belirli toplumsal oluşumları meydana getirir. Weber burada toplumsal oluşumlar için yukarıda vurguladığımız Tönnies'in ayrımına başvurur. Böylece toplumsal oluşumlar, cemiyet (toplum) ve cemaat (topluluk) olarak ayırır. Cemaat "bir defalık bir durum veya ortalama ya da saltık bir tipe (ideal tip) göre, katılanların (aktörlerin) kendilerini öznel olarak (duygusal veya geleneksel biçimde) bağlı hissettikleri bir süreç olarak bir toplumsal ilişkiyi ifade eder. Toplumlaşma ise, toplumsal eylemin rasyonel (değersel- akılcı veya amaçsal-akılcı )motiflere bağlı ilgilere göre seçildiği veya buna benzer motiflere dayandırıldığı süreçlerde oluşan bir toplumsal ilişkidir"(Weber'den aktaran, Özlem, 1990, 164). Weber böylece geliştirdiği 'eylem tipolojileri'kanalı ile belirli toplumsal ilişki ve toplumsal oluşum tipolojileri elde etmiştir.Topluluk(cemaat) duygusal ve geleneksel eylemlerle, toplum (cemiyet) ise,değersel-akılcı ve amaçsal-akılcı eylemlerin başat olduğu oluşumlardır (Özlem,1990,165). Weber'in toplumsal eylemleri tanımlayarak oluşturduğu bu tipler daha sonra diğer

toplumları tanımlamaya çalışan düşünürler için temel yöntemsel araçlar olmuştur. Bunu ikinci kısımda daha ayrıntılandırarak ele alacağız. Yukarıda ele aldığımız ve sosyolojinin atomu olarak kabul edilen toplumsal eylemin sosyolog tarafından, bireyin kendi eylemine verdiği öznel anlam açısından gerekli bağıntı kurularak anlaşılması toplumsal olmanın çözümlenmesi için birinci aşamayı oluşturur.Birinci aşamada Weber,özne ve onun toplumsal eyleminden hareketle,öznenin eylemine verdiği anlamı anlamaya yönelir.Toplumsal eyleme bir anlamda o eylemin motivasyonu kültürel ve düşünsel anlamını anlamak yoluyla varır (Habermas,1988,11) Weber'e göre iki türlü anlama vardır. Bunlar 'gözlemsel yada direk anlama'(aktuelles Verstehen) ve 'açıklayıcı yada motivasyonel anlama' (erklärendes Wersthen)" (Keat and Urry, 1982, 146). Direk anlama, ilk bakışta görüp anladığımız anlamadır.Weber buna örnek olarak, birileri tahtaya 2X2=4 yazdığında onu direk olarak anlayabildiğimiz bir durumken, açıklamacı anlamada,bir eylemin motiflerini ya da amaçlarını bilmek gerekir. Motif ise, bireyin belli bir anda ve belli bir koşulda yaptığı eyleme yüklediği öznel anlamdır.Örnek olarak elinde silah ile hedef alan kişi bu eylemini ya emir ya da intihar, kıskançlık gibi yukarıda vurguladığımız eylem motiflerinden biri temelli olabilir. Bir eylemi açıklamada oldukça mantıklı görünen bu güdüsel hipotezler son derece yanıltıcı olabilirler çünkü,görünürdeki güdüler hem bireyden hemde gözlemciden gerçek güdüleri saklayabilir,ya da eyleyen birden fazla ve farklı motifle karşı karşıya kalabilir. Weber bu nedenlerden dolayı kontrol edilebilir değişmelerin pek mümkün olmadığını kabul edip, karşılaştırmalı yöntemi önerir. Karşılaştırmalı 'anlama' süreci aynı zamanda eleme aşaması olup burada seçilen anlamlardan en anlamlısı seçilir. Toplumsal olgunun çözümlenmesinin ilk aşaması olan anlama sürecinde "nedensel açıdan geçerli bir yorum yapma" Weber'in yönteminin ikinci aşamasını oluşturur.

Weber'in yönteminde ikinci aşama anlamadan sonra gelen 'yorumlama'dır. Yorumlama bir olguyu yada olgular arasındaki ilişkilerin çeşitli elemanlarının belirleyiciliğini anlamak için kullanılan" bir süreç olup üç farklı düzeyde gerçekleşir.

i-)Filolojik yorumlama,bir kitabın textin, dökümanın dilsel anlamı sözkonusudur, yani yazılı kaynakların anlamına yöneliktir.

ii-)Etik yorumlama,bir konuya değer yükleyerek ve üzerinde lehte, aleyhte yargıda bulunmaktır.

iii-)Rasyonel yorumlama,nedensellik ya da anlama yoluyla farklı olgular arasında ya da aynı olguların farklı elemanları arasında anlamlı ilişki kurmaktır (Freund, 1972, 52). M.Weber'in çalışmalarının nihai amaçlarından biri, sosyal eylemin ampirik analitik açıdan açıklanmasıdır. Yani öznel/işsel olan aşamadan nesnel/dışsal aşamaya, ikinci boyuta, nesnelere dışsal olarak toplumsal eylemin nedensel ve açıklanabilir olması yani Weber'in geliştirdiği yöntemin üçüncü aşaması olan aşamaya varıyoruz. Weber'i çağdaşlarından ayıran bu özellik yani iki farklı bilim anlayışını tek bir yöntemde birleştirme. Weber'i tanımlama çabalarının en çok takıldığı noktada tam da bu noktadır. Weber'in yöntemi öznel/işsel bir süreci/bilgi edinme sürecini mi içeriyor, yoksa onun nedensellik kaygısına bağlı olarak dışsal/nesnel bilgi sürecine mi yakındır? Örnek olarak Runciman, Weber'in her iki bilgi edinme sürecini oldukça anlamlı bir şekilde sentezlediğini belirtir. Runciman'a göre Weber'in yöntemi "Bir kez daha görüyoruz ki, pozitivist olabilirmişcesine davranmamız gerekmektedir; ama bu pozitivist işlemlerin farklı türde daha başka işlemlerle birleştirilmesi (ya da öncelenmesi) gerektiğini kavramış olmamız" koşulunu sağlamıştır. (Runciman, 1986, 9) Diğer yandan İ.Sunar ise yorumlamacı ekolün bilgi edinme süreçleri açısından Weber'in kaşıkla aldığı kepeyle geri vererek pozitivist bir söyleme yaklaştığını belirtir. Burada herşeyden önce Weber'in bireylerin davranışlarından dolayısıyla öznel ve öznelerin eylemlerine verdiği anlamların kültürel temellerinden hareket etme açısından Weber'in Neo-Kantçı geleneğin temel sorunsah içinde kaldığını açıkça söyleyebiliriz. Weber'in nedensellik kaygısı özneler dünyasının çok boyutluluğu karşısında bilimsellik/tarafsızlık kaygıları içinde ve bilim adamının değer bağlı seçiminin ikinci aşamasında bu değer 'bağlılığın ötesinde ele aldığı konuda nesnel/tarafsız olması gerekiyor. Nesnel/tarafsızlık bir nedensellik arama kaygısını gündeme getiriyor Şimdi Weber'in yöntemindeki ikinci boyut ve üçüncü aşamaya kısaca bir göz atabiliriz.

Burada ilk aşamada Weber'de nedensellik kavramının ne anlama geldiğini göstermemiz gerekiyor.Weber'e göre her yorumlayucu açıklama, bilimsel bir önerme halini alacaksa, nedensel bir açıklama sürecini içermeli (Coser, 1971, 220). Weber'in nedensel yorumlamaya verdiği örnekte "Bir dülgerin bir kapıyı yerine takma olayının gözlemlenmesi sadece bir ampirik veridir. Ama aynı dülgerin bu işi bir ücret karşılığında mı yaptığı, yoksa kendi özel gereksinimini gidermek içinmi yaptığını bildiğimiz sürece,bu olgu çıplak bir empri olmaktan çıkar, çünkü bu olgu bizim için ancak, dülgeri yönlendiren bir motif olarak anlama doğrultusunda açıklanabilir. İşte ancak bir dülgeri yönlendiren motifi anlar,daha sonra dülgerin eylemini bu motife bağlı olarak nedensel açıdan açıklayabiliriz." Weber bu örnekten hareketle aynı zamanda sosyal bilimlerde, doğrudan bir açıklama olmayacağını, dülgerin eylemini bir motife bir 'anlama' dayandığımız zaman, bu eylem bir açıklama nesnesi haline gelir"(Özlem,1990,82-83). Bu anlamda nedensel araştırma iki yönde gerçekleşir, tarihsel nedensellik ve sosyolojik nedensellik (Aron, 1986, 493).

i-)Tarihsel nedensellik,bir defalık,bireysel ve özgül bir tarihsel olay ve olaylar kümesinin benzersiz koşulları olarak nedensellik. Weber bu tip bir nedensellik için,"tarihsel bir olgunun nedenlerini araştırmak tarihsel süreci bir yasa üzerine taşımak değildir." Tarihsel nedensellik, karmaşık bir olguda şu veya bu etkenlerin başat kılması ile ve bu başat kılınan etkenlere dayalı, bir görüş doğrultusunda uygulanmaktadır. "Burada Weber güvenli olması açısından tarihinin "karşılaştırmalı tarihsel nedenselliği" seçerek girdiği alanı daha iyi tanıyabileceğini belirtir. Özellikle çalışmamızın amacı açısından önemli olan tarihsel nedensellik, ileride göreceğimiz gibi, kapitalist toplumun ideal tipik olarak ele alınması bu kavramlaştırma doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu kavramlaştırmaya göre kapitalizmin gelişimi Batı-Avrupa toplumlarının tarihsel olarak belirli kültürel özellikler dolayımında açıklanmıştır. Burada temel, "bir tarihsel dönemde 'B' gibi bir tarihsel olgunun 'A,C,D,Ep,q,...'gibi motiflere dayandığı saptanmış olsun. Bir başka tarihsel dönemde 'B'gibi bir olguya aynen rastlanamaz; tarihçi bu dönem için 'H'gibi bir olguyu ancak 'J,K,L,M,tz....'gibi motiflere dayandırabilir.Bu ise bize tarihsel nedenselliği verir.Ya da tarihsel olarak tekil olanun motiflerini.

ii-)Sosyolojik nedensellik, iki olgu arasında bir tekrar ilişkisinin varlığında "toplumsal" olgu tekil olgular içinde yaklaşık olarak tekrar eden olgu türüdür. Örnek olarak, tarihsel nedensellik devrimlerin nedeni nedir? diye sorarken, sosyolojik nedensellik tüm ihtilallerin ekonomik, sosyal, demografik nedenlerini sorgular. Yani genelleştirici olarak sosyolog' B'nin 'A, C, D, p, g....." gibi motiflere dayandığını saptar. Başka bir dönemde," A, B, C, D, E, ..." gibi veya benzer yaklaşık motiflerle de karşılaşılabilir. Sonuç olarak sosyolojik nedensellik, tarihsel oluşun genel kurallarını saptamaya yönelir.

Weber çözümü süresince yoğunlaştığı öznel/işsel yönelim, nedensel/dışsal açıklama aşamasında onun 'bilimsel bulguların ölçütü varılan sonuçların nesnel geçerliliği' olma şartı ile birlikte Sunar'ın doğru bir şekilde vurguladığı gibi "Weber radikal bir öznelliğe düşmemek için, bir eliyle aldığı nesnellığı diğer eliyle geriye vermeye çalışmaktadır" (Sunar, 1985, 27). Weber'in bu çabası ideal-tip olarak karşımıza çıkar, kendi kelimeleri ile "ideal tipler, şimdiye kadar hep tekrarlandığı gibi, empirik olguların uçsuz, bucaksız okyanusu üzerinde sunulması gereken limanlardır" (Weber, 1949). Bu açıdan, ideal tipler "nedenselliğin analitik kısmi anlayışına bağlı olarak tarihsel özgünlükleri ve tarihsel bütünlükleri kavramı olanağı verir (Aron, 1986, 500). Diğer yandan Weber'in öğrencilerinden olan G.Lukacs'a göre, ideal tipler, Weber'in içinde bulunduğu entelektüel ortamın formalist ve öznelciliğinin sonucudur (Lukacs, 1972, 393). Weber diğer bir tanımında ise ideal tipleri, "her durumda sosyolojik, bir gerçekliğin bilgisine bir form içinde ulaşmaya yardımcı olmakla, yetimlidir. Bu form, tarihsel bir fenomen, bir yaklaşıklık derecesi içinde ele alınmasıyla bir veya daha çok kavramla bu fenomenlerin bir düzen içerisinde anlaşılmasına olanak verir. İdeal tipler kendi içinde olanaklı olduğu kadar etkin bir anlam uygunluğunun verimli niteliğini ortaya çıkarırlar. Fakat, hemen de bu yüzden, bu soyut ideal salt formların içine gerçeklikte olan şeyler yaklaşık olarak girerler"(Weber,1949).

Sonuçta ideal tipler, toplumsal gerçeklikte bütünlüşmez, onu kapsamaz ve ortalama tipler değildir, radikal öznelikten kaçınmanın sonucu geliştirilen "yöntemsel bir aparatır" (Giddens, 1990). Weber'de ideal tipler, tıpkı eylem motifleri gibi kategorilere ayrılmıştır. Bu ayrımın göre üç farklı şekilde ideal tip görülür.

i-)Tarihsel ideal tipler, bunlardan en önemlileri, Protestan etik, Batı şehirler, modern kapitalizm olup bunların tarihsel olmalarının nedeni ise; tarihsel süreç içinde bir defa ortaya çıkan tekil olgular olmalıdır. Bu tipler doğal olarak belirli bir mekanda varolmaları ile diğer mekanlardan olan farklılıkları sonucu anlaşılır. Daha çok tarihsel ideal tipler bazı kültürel özelliklerin kesişiminde ortaya çıkar.

ii -)Belirli davranışlar olarak ideal tipler, bu tür ideal tipler rasyonel oluşumları içeren ideal tiplerdir. Bunlardan en önemlisi ise hiç kuşkusuz, amaçlarla araçlar arasında en rasyonel seçimi yapan "rasyonel ekonomik insan" olarak ideal tip. Bu Weber'in daha çok K.Menger'den etkilenerek geliştirdiği bir ideal tiptir. Bu ideal tip daha sonra öteki toplumları tanımlamada çok fazla başvurulan bir kavramlaştırma olacaktır.

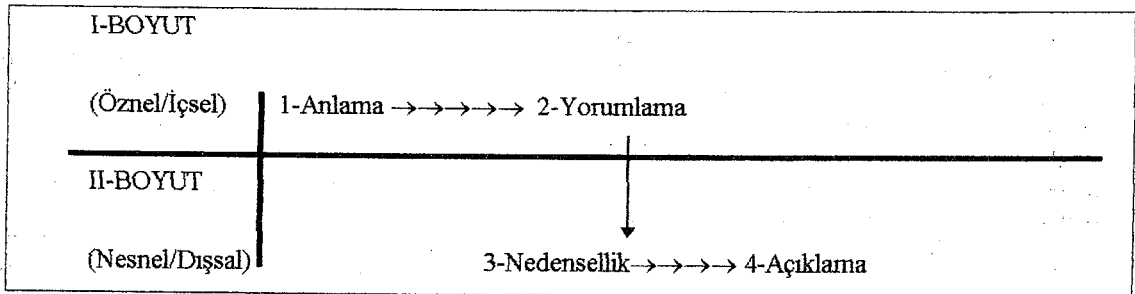
iii-)Toplumsal gerçekliğin elemanı olan ideal tipler, bürokrasi, feodalizmdir. Bu ideal tipler çeşitli tarihsel ve kültürel kontekstlerde bulunabilen ideal tiplerdir.

Buraya kadar kısaca özetlemeye çalıştığımız Weber'in yöntemsel çerçevesi toplumsal değişmeyi daha yavaş yaşayan toplumların dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmesi için gerekli düşünsel/eylem alanını belirlemesine yardımcı olmuştur. Weber'in yöntemi bu açıdan, kapitalizmin geliştiği mekan olan Batı-Avrupa'nın tarihsel ve kültürel şartların kendine özgüllüğünü gösterirken, aynı zamanda diğer toplumları (bu literatürde geleneksel toplumlar, az gelişmiş toplumlar, geri kalmış toplumlar olarak tanımlanan) 'öteki' kavramı içinde tanımlanmasını sağlamıştır. Bu açıdan Lukacs'ın Weber'in kapitalizmin emperyalist çağı için ihtiyacı olan en uygun yöntemsel araçları sağladığı yönündeki yorumu oldukça anlamlıdır. Kısaca Weeber'in yöntemini özetleyecek olursak, Weber Neo-Kantçı geleneğin ilkelerinden hareketle "anlamacı okulu'un temel yönelimi olan 'öznel-işsel' olan bir bakışla, tarihsel açıdan tekil ve kendine özgü olanın kültürel-motiflerini 'nesnel-dışsal' araçlarla birleştirerek bir yandan kapitalizmin kendine özgüllüğü nedensel-nesnel açıdan açıklanırken diğer yandan 'öteki' kavramı içinde düşünülecek toplumların daha bilimsel bir açıdan tanımlanması, yani eski ilkel açıklama biçimlerini daha gelişmiş argümanlarla dile getirmiştir. Bu yeni yöntemsel araçlar, artık ilkel

ve vahşi yada buna benzer terimlerle tanımlanan toplumlara medeniyet götürme adı altında yapılan tüm eylemlilik hallerini daha donanımlı bir takım araçlarla ve bir ölçüde kendiliğinden bir doğal süreç olarak ele alınmasına neden olmuştur. Weber'in geliştirdiği öznel ve değerler sistemine bağlı karşılaştırmalı yöntemsel analizi bu anlamda gelişme ve modernleşmenin tarihsel olarak sadece Batı-Avrupa toplumlarına özgü olduğunu vurgulamakla yetinmemiş, yöntemin kendisi başlı başına, bir toplumsal gerçekliği algılama biçiminin nasıl daha iyi olacağı yönündeki vurgusu ile bilimsel araştırmanın farklı biçimlerine karşılık, bizzat rasyonel yorumlamaya dayanan ele alışın diğer yöntemlere olan üstünlüğü üzerinde yoğunlaşmıştır. Burada ki açmaz ise, Weberyan bir yöntem ile araştırma nesnesine yönelmenin, nihai olarak araştırma nesnesini tanımlama biçimlerini belirleme gibi bir açmaz vardır. Bu bir anlamda modernleşmenin diğer toplumsal yapılar üzerindeki etkisi ve diğer yapıları hızla dönüştürmesine paralel olarak, Weberyan yöntem ya da analiz biçimi, farklı olan diğer bilme biçim ve araçlarının ortadan kalkması ve dönüştürülmesi anlamına geliyor. II.Dünya Savaşı sonrası kapitalizmin uluslararası yeniden inşası ile birlikte, Weberyan analizin biranda yeniden düşünsel planda etkili olması bu açıdan anlamlıdır. Gerçektende II.Dünya Savaşı sonrası birer alt disiplin olarak ortaya çıkan, "gelişme sosyolojisi" ve daha örtük olarak "kalkınma iktisadı"nın yöntemsel temelleri aşında Weberyan ilkeler doğrultusunda inşaa edilmiştir.Yine aynı şekilde 1970'lerde Weberyan ele alış Modernleşme II teorileri ya da neo-liberalleşme teorilerinde karşımıza çıkmakta. Bu süreçleri ele almadan önce

tekrarlama pahasına Weberyan analizi kısaca özetlemek yararlı olacak.

Weber'in iki boyutlu analizinde temel hareket noktası olan, 'empirik araştırma ve rasyonel kavram kurma',bu hareket çabasına uygun olarak, temel empirik araştırma nesnesi olarak 'toplumsal eylemleri ele alıp bu eylemlerin öznesi olan bir diğer anlamda eyleyenin eylemine verdiği anlam ve motifleri anlama Weber'in yönteminin ilk aşamasını oluşturur. İkinci aşamada, sosyal bilimcinin değer bağumlu ve özgür seçimi anlamlar arası en uygun olanı seçerek yeni-farklı anlamları yorumlamak ve daha sonra tarihsel ve sosyolojik açıdan toplumsal eylemlerle eyleyeni arasındaki nedensel bağı kurma çabası, Weber'in çözümlemesini ikinci boyut olan nesnel-dışsal alana ve açıklamaya götürmektedir. Weber'in tüm çözümlemelerini anlamak için kaçınılmaz bir başlangıç olduğunu vurgulamak gerekir. Giddens'in vurguladığı gibi, Weber toplumsal yapıyı bütünsel anlama çabalarından ilki olan Marxisme alternatif olarak ortaya çıkan ikinci bütünsel toplumu anlama çabasıdır. Bu açıdan Weber'i bir takım disiplinlere ayırarak her disiplinin kendi dar mantığı içinde anlamak oldukça eksik bir bakıştır. Weber'i anlamak onun kullandığı kavramsal araçları tanımlamak/anlamak ile mümkündür. Bu araçları anlamadan ikinci dünya savaşı sonrası yeniden yapılanan uluslararası kapitalizmin öteki toplumlar için belirlediği düşünsel yapıları anlamak imkansızdır. Weber'de yöntem bölümünü bitirmeden önce Weber'in yöntem için geliştirdiği aşamaları görsel olarak aşağıdaki gibi verebiliriz.



#### IV-Tarihsel İdeal Tip Olarak Kapitalizm ve Öteki Toplular

##### Giriş:

Weber yukarıda verilen yöntemine uygun olarak kapitalizmin Batı-Avrupa'ya özgü olduğu sonucuna vardığını yukarıda belirtmiştik. Weber oldukça zengin ampirik veri ile bir nevi ansiklopedik nitelikteki çalışmaları Batı-toplumlarını kendine özgü olan mekanizmaları tanımlamaya yönelmiştir. Tüm bu vurgulardan sonra Weber'in yöntemine bağlı ideal tip olarak kapitalizmin kavramlaştırmasına bakabiliriz. Weber'in toplumsal olgunun analizi için geliştirdiği yöntemsel öngereklere uygun olarak kapitalizmin farklılaşmasını anlamak için onun 'ampirik araştırma' nesnesi olan toplumsal eyleme yönelip bireylerle bireylerin eylemlere yükledikleri anlamı anlayıp yorumlamaya yönelecektir. Bu açıdan Batı'da kapitalizmin bir bütün olarak gelişmesi için temel kültürel motif nedir, bir nedensellik bağıntısı kurulabilir mi?

Weber bu soruya cevap vermek için ele aldığı ve büyük polemikler yaratan kitabı Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu' adlı çalışmasının başında "çağdaş Avrupa kültür dünyasının 'bir üyesi, evrensel tarihin herhangi bir sorunu, kaçınılmazcısına ve haklı olarak şu soru çerçevesinde Batı'ya özgü ve yalnızca orada ortaya çıkmış kültür olgularının yine de evrensel anlam ve geçerliliğe sahip bir gelişme çizgisi içinde yer almalarına koşulların ne tür bir biraradılığı yol açmıştır?" (Weber,1985,10). Anlaşılabilirliği gibi yöntemi ile örtüşen bu soru Weber'in çalışmalarının tümünün ana eksenini oluşturmaktadır.

Weber ilk çalışması Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'nda kapitalizmin Batı-Avrupa'da gelişmesinin temel nedeni olarak "protestan ahlakını" göstermiştir. Protestan ahlakı, bu anlamdamyöntem bölümünde açıkladığımız gibi Weber'in toplumsal olguların nedensel boyuta taşıdığı, tarihsel olarak olguların ele alınmasını sağlayan bir aparat. Weber bu ilk çalışmasında değerler sisteminin maddi üretim üzerindeki etkisini aşırı bir vurgulama ile göstermeye çalışmıştır. Bu aşırı vurgu, zamanla Weber'in düşüncelerinin

vulgarizasyonu için temel teşkil etmiştir. Weber aslında daha ilk çalışmasında vurguladığı gibi, amacı kapitalizmin Avrupa'da varoluşunun ne gibi biraradılıkların neden olduğunu bulmaktır. Bu biraradılıklar içinde, protestan ahlaki sadece biri ve fakat en önemlisidir. Son zamanlarda Weber'in daha sonraki çalışmaları olan Ekonomi ve Toplum ya da Genel Ekonomik Tarih'in yeniden okunmasına bağlı olarak, Weber'in kapitalizmin Batı-Avrupa'da varoluşunun açıklanması bir dizi nedensel ilişki içinde gerçekleştiği belirtilmiştir. Nedensel ilişki içinde üretim süreçleri ve üretim organizasyonlarının özel bir yeri vardır. A.Sayer'in son çalışmasında vurguladığı gibi, Weber'in üretim ile ilişkili ele alışı bir çok açıdan onu K.Marx'a yaklaştırır.(Sayer,1991) Bu anlamda Weber'in kapitalizmin özgünlüğü açısından dile getirdiği açıklama biçimlerinden ilki protestan ahlakı iken, diğeri kapitalist üretimin varoluş koşullarını sağlayan üretimle ilgili bir dizi özellik önem taşımaktadır. Bu nedensel zincir aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Şimdi kısaca bu iki kendine özgü durumu, yani Batı-Avrupa'yı diğer toplumlardan ayıran tarihsel özellikleri üzerinde duralım.

İlk çalışmasında Weber açık bir sav ileri sürmekte. Bu sav, Kalvinist motiflerin, rasyonelleşmiş, girişimci kapitalistin ve dolayısıyla kapitalizmin temel varoluş koşullarını hazırladığı ve bu anlamda düşünsel yapıların reel yapılar üzerinde etkili olduğu yönündedir. Protestan ahlakı ile birlikte Weber, biryandan karşılaştırmalı din sosyolojisine girerken, diğer yandan, Ortaçağın sonunda başlayan sermaye birikimine ve ekonomiyeye içsel olan dinin etkisine yönelmiştir. Weber, Protestan Ahlakı' adlı çalışmasında iki uzun makale ile mesleklerin istatistiksel dökümüne başvurarak, Avrupa'da katoliklerden çok protestanların iş konusunda önde sermaye sahibi oldukları, bilimsel ve teknik konularda yüksek eğitim gördüklerini"saptıyor. Fakat bu saptamalarından önce kitabının girişinde Batı'da görülen kapitalizmin bir yaşam biçimi ve dolayısıyla yaşamın bütün diğer alanlarındaki özellikleri ile zamanındaki diğer toplumlardan nasıl ayrıldığını gösteriyor. Tüm bu ayrılıkların temeli ona göre 'protestan ahlakı'dır. Protestan ahlakı ile gündelik yaşamın örgütlenmesi, sonuçta daha önce dünyanın birçok yerinde gözlemlenen olguların farklılaşmasını

sağlamıştır. Protestan ahlakı ile birlikte dönemin insanları arasındaki ilişkiyi öncelikle bireylerin eylemlerine attıkları motifler aracılığı ile vermiştir. Bu motiflere çeşitli örnekler verilebilir.

-”Zamanun para olduğunu düşün. Kredinin para olduğunu düşün. Para parayı doğurur”

-”Kim bir domuz öldürürse, bunun bütün gelecek soyununun 100 üyesini yok etmiş olur. Kim 5 Şilling öldürürse, bununla üretilecek olan herşeyi yok etmiş olur.

-”Çalışkanlık ve kanaatkarlık yanında, işinde dakik ve dürüst olan genç bir adamı dünyada hiçbirşey ilerlemekten ahıyoyamaz”

-”Bir adamın davranışları, onun kredi alma olanaklarını etkiler. Dindasının sabahın saat beşinden akşamın sekizine kadar çekicinin sesini duyması, onu altı ay memnun eder. Ama sesini bilardo masasından veya meyhaneden geldiğini duyarsa ve bunu işinin başında olmanın gereken saate yapıyorsan, sen parayı kullanmadan o verdiğini geri isteyebilir.”

-”Sahip olduğun herşeyi sadece kendi mülkün sanmaktan ve buna göre yaşamaktan sakın. Bu yanlışlığı kredisi olan pekçok insan düşü. Bundan sakınmak için gelirin ve harcamaların hakkında hesap tut” (Weber,1985,38).

Weber'in yaşamın gündelik söylemi ve dolayısıyla, bireylerin eylemlerini yönlendiren bu motifler, aynı zamanda tarihsel olarak kendine özgü olan “ekonomik sistemin kurulmasındaki başarıları sağlayan nedenlerden biri ve en önemlisidir” (Urry ve Keat,1982,151). Genel olarak protestan ahlakı olarak adlandırdığı bu motivasyon protestanlığın dört eğiliminde de (kalvinizm, methodizm, pietizm ve baptism) görülmesine rağmen bu motifler daha çok Calvinizmde yoğunlaşmıştır. Fakat Calvinizmin insan eylemlerini örgütlenme biçiminin “mantıksal bir süreç olmaktan çok Calvin tarafından formüle edilen tanrının isteklerinin merkezinden etkilenen psikolojik bir sonuçtur” (Giddens,1990,130). Bu Calvinist motivasyon, Katoliklerin münzevi bir yaşam tarzı, Lutherçilerin çalışmak yerine kurtuluşun sadakette gören anlayışları yerine, bu dünyaya ilişkin eylemleri öngören bedensel hazları ve

lüksü reddeden bir eylemi sistematize ediyordu. Bu tür bir etik yukarıda Weber'in seçerek aktardığı günlük söylemle birlikte sonuçta iktisadi bir hayat biçiminin varlığına neden oluyordu. Bu yeni kültürel motiflere göre, çok çalışmalı, sermaye biriktirmeli ama lüks için tüketilmemelidir. Elde edilen servet atıl bırakılmamalı, tanrının sevilen kulu olmak için onun yeniden yatırıma aktarmalı ve daha çok çalışmanın yeni şartlarını yaratmalı. Tüm bu eylemlilik halleri ise “hızla ekonomik gelişme ve sermaye birikimine neden oluyordu” (Roxbo,1995,1272,2).

Weber yöntemine uygun bir ele alışla önce bireylerin eylemlerine verdikleri anlamı protestan ahlakına bağladıktan sonra, protestan ahlakı ile kapitalizm arasında nedensellik yönünde bir ilişki kurmuştur. Protestan ahlakı ile kapitalizm arasındaki nedensel ilişkiyi belirledikten sonra bir diğer aşama bu ilişkinin tarihsel olarak sadece belirli bir mekanda geçerli olduğunu göstermek olacaktır. Bu aşamada Weber, Batı toplumlarını diğer toplumlardan ayırd etmek için, seçtiği yöntem yine diğer toplumlarda birey ile eylemi arasındaki anlam ilişkilerini/motifleri yorumlamak olacaktır. Weber Batı toplumlarının farklılığını gösterebilmek amacı ile karşılaştırmalı din sosyolojisine başvuruyor.

Weber'in karşılaştırmalı din sosyolojisinde temel hareket noktası “bazı grupların ekonomik yaşama karşı tutumlarının dinsel anlayışlarla belirlenebileceğini” göstermektir (Aron, 1986, 573). Weber bu amacından hareketle dünya dinleri ile toplumsal ortamlar arasındaki ilişkilerle ilgili oldukça zengin bir veri toplamıştır. Bu verilerin merkezinde ise dinler ile çalışma anlayışı ve kar arasındaki ilişkidir. Weber için burada önemli olan “bir dinin iktisadi ahlakını anlamaktır.” İktisadi ahlak terimi dinlerin psikolojik ve pragmatik temellerindeki eylem içgüdüsünü işaret eder”(Weber,1986,227).

Örnek olarak Weber, bir bütün olarak Hindistan'da ekonomik yapı için “Engellemenin özü, daha çok tüm ‘sistemin ruhu olan dinsel sistemin’ ruhunda yatmaktadır. Sistemin ruhu olan dinsel belirleyiciler “her meslek değiştirmenin, iş tekniklerinde her yeniliğin törenselleştirilmesiydi sonuçlanabileceği bir yasalar çerçevesinin kendi içinde ekonomik ve teknik devrimler şöyle dursun, kapitalizmin ilk



tohumlarını yeşertmesine imkan yoktur” (Weber,1986,343). Hinduizm ve Brahmacılığın bu olumsuz etkisi, onun daha çok içe dönük anlamlandırma sistemine bağlanmıştır. Weber, Çin literatüsü ve Konfüçyüs üzerine yaptığı çalışmada yine sonuç olarak ”bütün Batılı felsefeler için esas olan problemleri din felsefesi tanınamıştır. Çinli filozofların en başta da Konfüçyüs'un kategorik düşünce tarzında bu olgu açıkça görülür. Zihinsel araçları, rasyonel savları yerine, bize Kızılderi reislerin ifade araçlarını hatırlatan bir biçimde ve en 'zatenci' bir pratik içinde'kissa' düzeyinde kalmıştır.... Rasyonel bir araç olarak hitabet... Çin'de yoktur. Böyle bir hitabet formel adaletin bulunmadığı bürokratik patrimonyal bir devlette gelişemez” (Weber,1986,363) Weber bir diğer yerde ise Budizm için, “Budizm ise,dünyayı reddeden ve evleri olmadığı için devamlı göç eden, sadakayla geçinip düşünceye dalan keşişler” olarak tanımlar. İslamiyet ise, Weber'in gözünde “dünya fetihli savaşçıları dini ve disiplinli mücahitlerin şövelye örgütüydü” (Weber, 1986, 228). Bu yönüyle İslam ekonomisinin kazanımların üretim yolları dışında zor ve cebir üzerine kurulduğunu ve eldeki servetin “üretim devam şartı ve ön basamağı olduğu için değil iyi yaşamın, iyi giyinmenin aracı olduğunu”,Weber'in deyimini ile İslam savruk bir tüketim ekonomisi ile kalvinist püriten ahlakının rasyonelliğine uymayan bir yaşam biçimidir.

Weber için bir bütün olarak Hıristiyanlık ise,”yolculuğuna bir gezegenci zenaatkar doktrini olarak başladı. Güçlü dış ve iç gelişmesinin bütün dönemlerinde, belirgin bir biçimde kentli ve herşeyden önce medeni bir din oldu” (Weber, 1986, 229). Medeni bir din olarak hıristiyanlık, 'kar' anlayışı ile akılcı çalışma disiplininin bileşimini tarihte ilk defa birleştiren bir dindir. Bu birleşim sonucu ortaya çıkan kapitalizm ise bu özellikleri Batı dışında hiç bir yerde gelişmemiştir.

Weber'in diğer dinler özellikle İslam üzerine ele alışlarında, karşılaştırmalı ideal tip analizi için temellik edecek ve Weber için olmazsa olmaz koşulu içeren eylemi yapan bireyin eylemini anlama yönündeki çabayı, bizzat kendisinin diğer dinleri anlama yönündeki çabasında kullanmadığı B.Turner'in detaylı çalışmasında açıkça gösterilmiştir.”İslam ve Muhammed hakkındaki gözlemleriyle Weber'in kendi felsefi ilkelerini bir kenara bırakan ilk sosyologlardan birisi olduğu ortaya çıkacaktır.

Weber bir yandan İslami gelişmeye ilişkin önemli bir teorik konuların ortaya atılabileceği teşvik edici bir çerçeveye sağlamıştır. Diğer yandan ise, uygun bir sosyolojik yaklaşım için kaçınılmaz ilan ettiği yöntembilimsel ve felsefi ilkeleri pratiğe tutarsız bir biçimde uygulamıştır”(Turner, 1991, 14)

Weber'in dinsel yapıların ekonomik ve maddi ilişkiler üzerindeki bu yorumu daha sonra, batı toplumlarının dışında kalan toplumların neden gelişmediği ya da modernleşemediği sorunsalında merkezi bir yer edinmiştir.

Weber yukarıda belirttiğimiz daha sonraki çalışmalarında kapitalizmin varoluş koşullarını üretim temelli ele alışlara kaydırmış ve kapitalizmin özünde, özellikle üretimde “sermayenin kar amacına yönelik sürekli olarak rasyonelleşmesi” olduğunu vurgulamıştır. Rasyonel kapitalist girişimcilik, ile birlikte özel sermaye hesabı, ölçülebilirlik ve muhasebe sisteminin gelişimi kapitalizmi kendinden önceleyen sistemlerden ayıran en temel belirleyici özelliklerdir. Weber kapitalizmi tanımlayıcı ögesi olan muhasebe sistemi ve ölçülebilirliğin sadece ve sadece Batı toplumlarına ait bir özellik olduğunu örneklerle göstermeye çalışmıştır (Weber, 1964, 192-194). M.Weber, rasyonel hesap sistemi ile birlikte kapitalizmin ekonomik özgünlüğünü altı başlık altında toplamıştır, bunlar,

a-)bütün üretim araçlarının özel mülkiyetin elinde olması ve bu araçlar üzerinde kapitalist girişimcinin kontrolü altında olmalı.Girişimci kâr amacı ile bu üretim araçlarını etkin bir kullanıma yönelik olarakmaksimum etkinlik için ölçülebilir olmalı.

b-)Emek, talep şartlarına göre özgür birşekilde hareket edebilmeli,

c-)ticaret irrasyonel nedenlerle kesinlikle sınırlandırılmamalı,

d-) bütün bireyleri içine alan bir genel hukuksal çerçevenin varlığı,

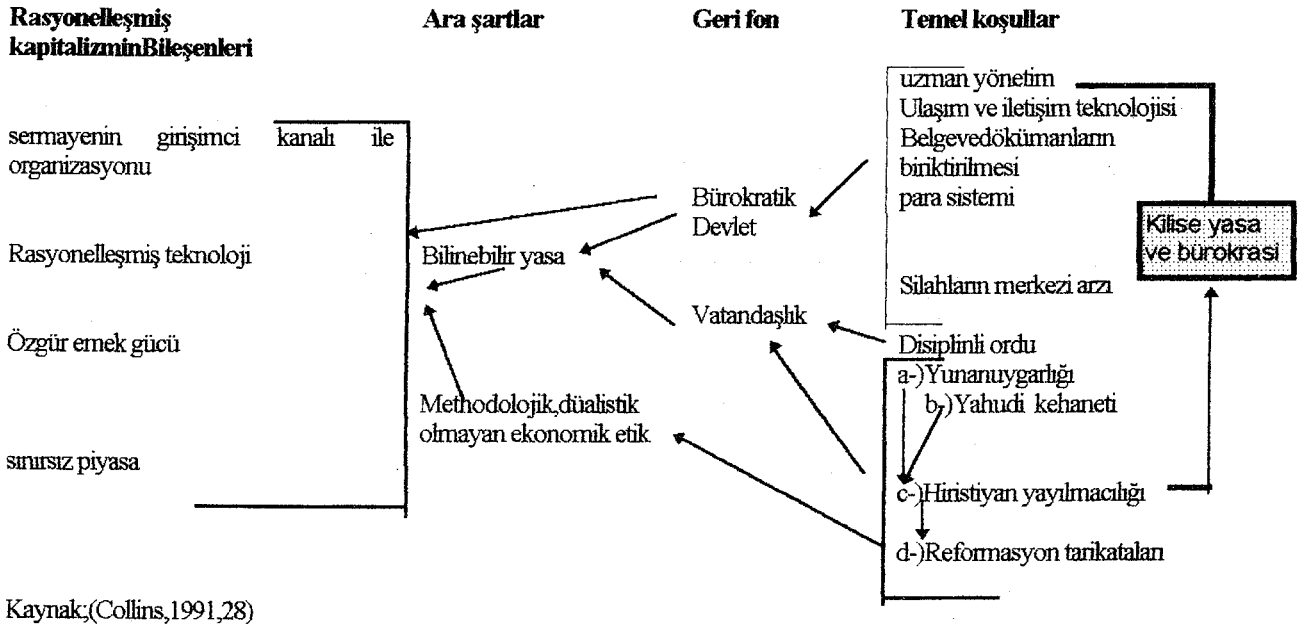
e-)rasyonel teknoloji kullanımı,

f-)ekonomik yaşamın ticarileşmesi.

Bu altı ilkenin yanısıra, M.Weber özellikle siyaset ile yazınında iki değişkenden daha söz etmekte, bunlardan biri modern anlamda bir devletin ve dolayısıyla profesyonel bir yönetim ile, gündelik yaşamın rasyonel bir etik çerçevesinde örgütlenmesi.(Sayer,1991:94-95 ve Collins, 1991,25-27). Tüm bu değişkenler belirli bir nedensel zincir oluşturmaktadır. Rasyonel kapitalizm bu anlamda şekilde gösterildiği gibi, sermayenin ve girişimcinin rasyonel organizasyonu ile rasyonel teknoloji,

serbest ticaret ile sınırlanmamış market ve önceden belirli olan hukuksal sistemin ve bunları sarıp sarmalayan bir rasyonel etigin çerçevesinde örgütlenmekte.Kapitalizmin bu bütünsel yapısı içinde, bazı özellikler, (tahmin edilebilecek genel yasalar ve dualistik olmayan etik) sistemin ara koşullarını sağlarken, bazıları ise(bürokratik devlet ve vatandaş) geri fonu oluşturmaktadır. Bazı dinamikler ise asıl şartlar olarak sistemin işlemlerini sağlamaktadır.(bak şekil 2).

Şekil 2; Weberyana Analizde kapitalizmin Nedensel Dinamikleri



Kaynak:(Collins,1991,28)

Weberin kapitalizmi tanımlayan bu ilkeleri belirledikten sonra, bu ilkelerin tanımlanan toplumlar ve geleneksel olarak tanımladığı toplumlarda bulunmadığını belirtmekte.Örnek olarak mülkiyet sistemi bu yapılarda daha çok erken Avrupa toplumunda aristokratik bir statü altında ya da batı dışı toplumlarda sultan ya da bir merkezi birimin elinde olduğu (patrimonializm), yine ticaretin bu toplumlarda irasyonel bir dizi nedenlerden dolayı sınırlandırılmış ve ticaretin belirli bir kesimin tekeli altında olduğunu göstermektedir. Yine kapitalist olmayan toplumlarda emeğin özgür olmadığı genellikle emeğin ya köle ya da toprağa bağlı serf konumunda olduğunu, piyasanın da belirli alanlarda sınırlı olduğu belirtilir. Diğer yandan bu toplumlarda

mevcut olan hukuksal sistemin, patrimonial ya da büyümlü dinsel kurumların belirleyiciliği altında, belirli kişi ve sınıf ve bölgeye göre belirlendiği vurgulanmaktadır. Özellikle "öteki" toplumları belirli bir genel başlık altında toplayan "patrimonializm" tanımlanması yukarıda sayılan temel kapitalist özelliklerin olmadığı toplumsal yapılar için geliştirilmiştir ve günümüzde artan oranda az gelişmiş ülkelerle ilgili analizlerde kullanılmaya başlanmıştır. (Zabudovski, 1989 ve Bratton ve Van de Walee, 1994). Az gelişmiş ekonomik ve politik yapıların belirli hukuksal ve ya ideolojik ilkeler yerine kişisel ilişkiler dolayımında belirlendiği yönündeki klasik Weberyana analizin yeniden yorumlanması ile neo-patrimonializm olarak tanımlanan yeni konumda

az gelişmiş siyasal yapılar ve ekonomik ilişkiler artık direk kişiler arası olmaktan çıkıp, kurumlar aracılığı ile gerçekleştiği vurgulanmakta.

Kapitalizmi yukandaki dinamiklerle açıklama ve bu dinamiklerin sadece batı-toplumlarına ait olduğunu söylemek, Batı-toplumlarının tanımlanmasında beraberinde getirmekte. Bu iki farklı tanımların ya da iki farklı toplumun birarada olması beraberinde bu toplumların ilişki biçimini dile getirmekte ki, Weber'in bu yöndeki düşünceleri genel teorik açıdan oldukça muğlak ve fakat biz bu muğlaklığı yine onun kavramsal araçlarını kullanarak aşabiliriz. Kapitalizmin batı-Avrupa toplumlarına özgü kılan bu nedensel ilişkilerin daha soyut ve kavramsal olarak dile geliş biçimi eğer şu zincirleme süreç içinde tanımlanıyorsa, rasyonelleşme ile birlikte

→a-) düzen→b-) hiyerarşi→c-) uzmanlaşmaya

ve dolayısıyla bu üç değişkenin varlığında →farklılaşma. Buradan hareketle bu iki farklı toplumsal yapının ilişki biçimini çıkarmakta mümkündür. Farklılık bu şartların geliştiği toplumsal yapılarla "öteki" toplumlar arasındaki farklılıktır. Farklılık sisteme özgü olan düzen ve hiyerarşi ile uzmanlık eğilimlerinden dolayı "öteki" toplumların belirli bir hiyerarşi içine sokma, belirli bir düzene sokma ile sonuçlanır. Bu kapitalizmin "tunç" yasasıdır. Bu dünyanın rasyonelleşmesi ve farklı olanın düzen içine alınarak yeniden tanımlanması ve belirlenen hiyerarşi içinde belirli uzmanlıkların işbölümünün yapılması ile sonuçlanır. Weber bu teorik yönelimi açıklamalarını politik ve pratik yönelik açıklamalarında daha açık bir şekilde dile getirmekte. Weber'e göre rasyonel kapitalizmde ekonomik gelişmenin sürekli olabilmesi ve güç kazanması için, çok dinamik ve hareketli olması gerekiyor. Ekonomik ve teknolojik gelişmenin sınırlanması, Weber'e göre modern toplumun taşlaşmasına neden olur. Bu taşlaşmanın önüne geçebilmek için, kişisel girişimciliğe dayanan rekabetin merkezi öneme sahip olduğunu belirtir. Tüm bu vurgulardan sonra kendi sözleri ile "Almanyanın birleşmesi ile başlayan ve bir ölçüde gençliğin yaramazlığı" olarak adlandırdığı Almanyanın yayılmacı eğilimleri ile dünya üzerinde bir güç olarak varlığı normal karşılanıyor. Uluslararası ilişkilerde çatışmanın dinamik bir öge olduğu vurgusu ile birleşmekte. Birinci Dünya Savaşı süresince ise Almanya'nın bir dünya gücü olarak temel misyonun Orta Avrupa merkezli kültürünün dünyaya yaymak olduğunu belirtmekte(Weber'den aktaran, Mommsen,1991,169). Tüm bu vurgular Weber'in aslında klasik anlamda kapitalizmin bir

teorisini olmanın çok ötesinde "geç kapitalizmin" yeni ve irasyonel mantığının sözcüsü olduğu yönündeki vurgu haklı bir yorum olmaktan. Geç dönem kapitalizminin irasyonel yoğunlaşmış biçimi olarak toplumsal yapılar üzerinde etkide bulunduğu erken 1900'lü yılların teorik açıdan dile geliş biçimi olarak Weber en çok "öteki" denen toplumların analizinde belirleyici bir öneme sahip olmuştur.

Weber'in yöntemi, gelişmekte olan kapitalizmin, yayılma ve gelişmeye bağlı olarak ihtiyaç duyduğu 'egemen kültür' söylemleri yaratma çabası ile uygunluk göstermektedir. Bu çaba kendilerinden başka olanı, istedikleri gibi yansıtmaya ya da öteki üzerinde egemen olma hakkını sağlamaya yöneliktir. Öteki kavramı burada, Batı-düşün geleneğinin, kendi merkezli açıklamaları, kendisini açıklama için dışsal bir düşünce ve nesneye olan ihtiyacın varlığında önemlidir. Derrida'nın Batı-düşün geleneği için sözmerkezci söylemleri, Avrupa-merkezci söylem olarak düşünülecek olursak, yaratılan "terimlerden birinin öteki üzerinde üstünlüğünü kuran zorba bir hiyerarşi" yaratılmıştır"(Derrida'dan aktaran, Yavuz, 1987,43)Bu hiyerarşi,"Hegel'in katkıları ile, Batı değişme ve gelişiminin temelini oturtulurken,dinamik akılcı demokratik bir öz ile,bu özün karşısında olan durgun ve akıldışı, otorite, bir öze sahip 'öteki' toplumlar sınıflandırmasına dayanır"(Inan,1983,10).

Weberian ele alış ve yöntem yukarıda da vurguladığımız gibi, II. Dünya Savaşı sonrası daha güçlü bir şekilde düşün sahnesinde kendini göstermiştir. Savaş sonrası yeni ekonomik düzenin inşası süreci, yeniden batı-kökenli ülkelerin özellikle Amerika'nın, "öteki" toplumları tanımlama, anlama, ve tanımlanan, algılanan bu toplumları tanımlama ve algılama süreci içinde bu ülkelerin niçin modern olmadıkları sorusu ya da niçin kalkınmadıkları sorusu, beraberinde bu toplumların ideal olarak modern olan ya da kalkınan toplumlara nasıl yaklaşabilecekleri, tamamen Weberian bir yöntem, Preston'un vurguladığı gibi, bu yöntemin daha dejenere edilmiş bir uygulamasına neden olmuştur. Örnek olarak Mc Clelland, Hagen, ve Lerner gibi sosyologlar, "öteki" toplumları tanımlarken daha çok bu toplumları oluşturan bireylerin kültürel ya da bir adım ileri giderek psikolojik yapılarının sorunlu olduğu vurgulanmış, ve temel amacın bu yanlış psikoloji, ya da hastalıklı durumun iyileştirilmesi için, bir dizi uygulamaların ve dolayısıyla Batı-merkezli sermaye ve hükümetlerin bu toplumlara müdahalesinin yolları açılmıştır. Weberian ele alışın ekonomik anlamda dile geliş bu toplumlarda "yetersiz tasarruf yapma eğilimleri" (Nurkse) ya da bu toplumlarda "girişimci ruhumu" yokluğuna bağlı

olarak açıklanırken, müdahalenin yolları bu hastalıklı yapıya Batı-sermayesinin akması ile iyileştirileceği düşünülmüş ve 1970'lere kadar yoğun yabancı sermaye direk ya da yardım altında bu ülkelerin hastalıklı yapılarının iyileştirilmesi adına bu ülkelere aktarılmış. Diğer yandan Batı-Avrupa kökenli kültürel yapılar, eğitim ve diğer kanallarla tüm "öteki" toplumların kültürel yapılarında belirleyici yönde etkili olmuştur.

1970'lerde modernleşme ve gelişme yazının iflası ile birlikte tam kalkınma yazını ya da gelişme yazının yani "öteki" toplumları analiz nesnesi olarak ele alan disiplinlerin iflas ettiği belirtildiği bir dönemde, yeni-modernleşme ya da Modernleşme II

kavramlaştırması altında Weber'in bu sefer daha çok ekonomik, ve maddi üretim yapılarına ilişkin düşünceleri yani, rasyonellik, etkinlik, hukuksal yapıların rasyonelasyonu, rasyonel tekniklerin fetişleştirilmesi, ve "öteki" denen toplumların hızla gelişmesi için, pazarları üzerindeki tüm sınırları kaldırması ve ticaretin serbest bırakılması önerilmektedir. (Tiryakian, 1991) Modernleşme II ya da yeni-modernleşme teorileri ile neo-liberalizmin kesiştiği, günümüz hakim düşün yazının kesişim noktası ve düşünsel temelleri M.Weber'in yöntemidir. Sadece tek bir farkla, günümüz kapitalizmi artık bütün dünyayı baştan başa etkinlik adına rasyonelleştirdiği ve "öteki" denen farklılığın en aza indirdiği bir dünyayı tanımlıyor.

## DİPNOTLAR

- <sup>1</sup> M.Weber'in teorik analizini, kültürel ve dinsel yapıların, maddi ekonomik yapılar üzerindeki etkisini tek yönlü ele alan çalışmaların yetersiz ve dahası M.Weber'e karşı yapılan bir haksızlık olduğu yönündeki düşünceler için bak, çok ısrarlı bir temsilci için, R.Collins(1990-19), ve G.Thorburn,(1980) ile daha çok kalkınma yazını açısından bir ele alış için P.W.Preston,(1987)
- \* Modernizmin yoğun olarak eleştirildiği günümüz düşün yazının son zamanlarda ilginç bir yorumu, Weber'in tüm çabalarının sonuçta vardığı noktanın modernizmin eleştirisi olduğu yönünde. Bu yorumu göre Weber, bir 'eleştirel teorisyen' olarak yeniden yorumlanabilir. Bu konu için bak, McIntosh(1983)
- <sup>2</sup> Bu konuda detaylı bilgi için bak, R.J.Holtan ve B.Turner (1989:30-67) ve G.Thorburn(1980,291-295)
- <sup>3</sup> Burada M.Weber'in düşüncesinin tarihsel /düşünsel arka planını verirken onun bir düşünür olarak aynı zamanda belli bir sınıf ve kesimin çıkarları ile uyumu, Weber'in bir yöntem geliştirip ve geliştirdiği bu yöntemin birçok çevrede etkili olmasını önleyemez. P.Bourdieu'nin vurguladığı gibi "her düşünürün bir sınıfsal yönelimi vardır,ama önemli olan düşünürlerin bilim yöntemine buldukları katkının niteliğidir. Bu nitelik daha sonra zamanla bağımsızlaşarak farklı çevrelerin kullanımına girebilir" (Bourdieu,1989).

## KAYNAKÇA

- Aron,R.(1986)**Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**,T.İş Bankası Yay
- Birnbaum,N(1991)"Conflicting Interpretations of The Rise of Capitalism:Marx and Weber", Ed.P.Hamilton, **Max Weber;Critical Assesments**, Routledge, London
- Bratton,M ve N. Van de Walle(1994)"Neo-patrimonial Regimes and Political Transition in Africa", **World Politics**,cilt 46, sayı 4, sayfa 453-489
- Collins,R(1990)**Weberian Sociological Theory**, Cambridge Univ. Press. Cambridge
- Engels.F(1974) **Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim**,Sol Yay,İst
- Ergun,D,(1982) **Sosyoloji ve Tarih**,Der Yay.İst.
- Freund,J,(1972) **The Sociology of Max Weber**,Penguin books,Muddlesex.
- Freund,J,(1990) :Weber zamanında Alman sosyolojisi,(ed.)**Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**,Verso Yay.Ank.

- Giddens, A(1990) **Capitalism and Modern Social Theory an analysis of the writings of Marx, Durkheim ve Weber**,Cambridge University Press, Oxford
- Guerin,N(1976) **Büyük Sermaye ve Faşizm**,Sud Yay.İstanbul
- Heaton.H,(1985) **Avrupa İktisat Tarihi-II**,V Yay.Ank.
- Hill.C,(1983) **1640 İngiliz Devrimi**,Kaynak yay.İst.
- Holton.R ve B.Turner(1987) **Max Weber Weconomy and Society**Routledge,London
- Hughes,,S.H(1985)**Toplum ve Bilinç**, Metis Yayınları,İstanbul,
- İnan,H(1989)"**Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi**"Toplum ve Bilim,sayı 23
- Keat.R ve Urry.J(1982) **Social Theory as Science**,RKP,London,
- Kösermihal,N.Ş(1982)**Sosyolojik Düşüncenin Tarihi**, Remzi Yay, İstanbul
- Lukacs.G,(1972) "M.Weber and German Sociology, **Economy and Society**,Vol.1,No4.
- MacRee.D(1985)**Weber**,çev:N.Vergin, Afa yay. İstanbul
- Mezsaros.I,(1989) **The Power of İdeology**, Harvester Wheatshey,New York.
- Momsen,W(1991)"Maxs Weber's Political Sociology and His Philosophy of World History" Ed.P.Hamilton,**Max Weber; Critical Assesments**, Routledge, London
- Moore,B(1989)**Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, çev,Ş.Tekeli ve A.Şenel, V yay. Ankara
- Özlem.D.(1990)**M.Weber'de Bilim ve Sosyoloj**, Ara yay...İst.
- Preston,P.W(1986)**Making Sense of Developmen**, Routledge,London
- Roxborough,(1979)**Economics of development**, Routledge, London
- Runciman,W,G(1986)**Toplumsal Bilim ve Siyaset Kuramı**, Çev,E.Mutlu Verso yayınları, Ankara
- Sayer,D(1991)**Capitalism and Modernity An Excursus on Marx and Weber**, Routledge, London
- Scaf, A. L, ( 1988) "Weber, Simmel and Sociology of Culture", **The Sociological Review** No.1 ss.1-31
- Sunar,İ(1986)**Düşün ve Toplum**, Birey yayınları,Ankara,
- Therborn,g(1980) **Science Class& Society**, Verso yayınları, London
- Tiryakian, E.A. (1991) "Modernisation:Exhumetur in Pace",**International Sociology**, No.2.
- Turner,b(1991)**Max Weber ve İslam**, çev. Y.Aktay, Vadi yayınları, Ankara
- Yavuz, H(1992)**Felsefe Yazıları**, Söylem yayınları, İstanbul
- Weber,M(1949) **The Methodology of The Social Sciences**,The Free Press,New York
- Weber,M(1964)**The Theory of Social and Economic Organization**, Free Press, New York
- Weber,M (1985) **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**;Hil yay,İst.
- Weber,M (1986) **Sosyoloji Yazıları**,Hürriyet Vakfı Yay,İst.
- Zabludovsky,G(1989)"The Reception and Utility of Max Weber's Concept of Patrimonialism in Latin America", **International Sociology**, cilt 4, No 1, pp51-66
- Zeitlin,LM(1968)**Ideology and The Development of Sociological Theory**, Prentic Hall, İndia